

Aranykori töredék

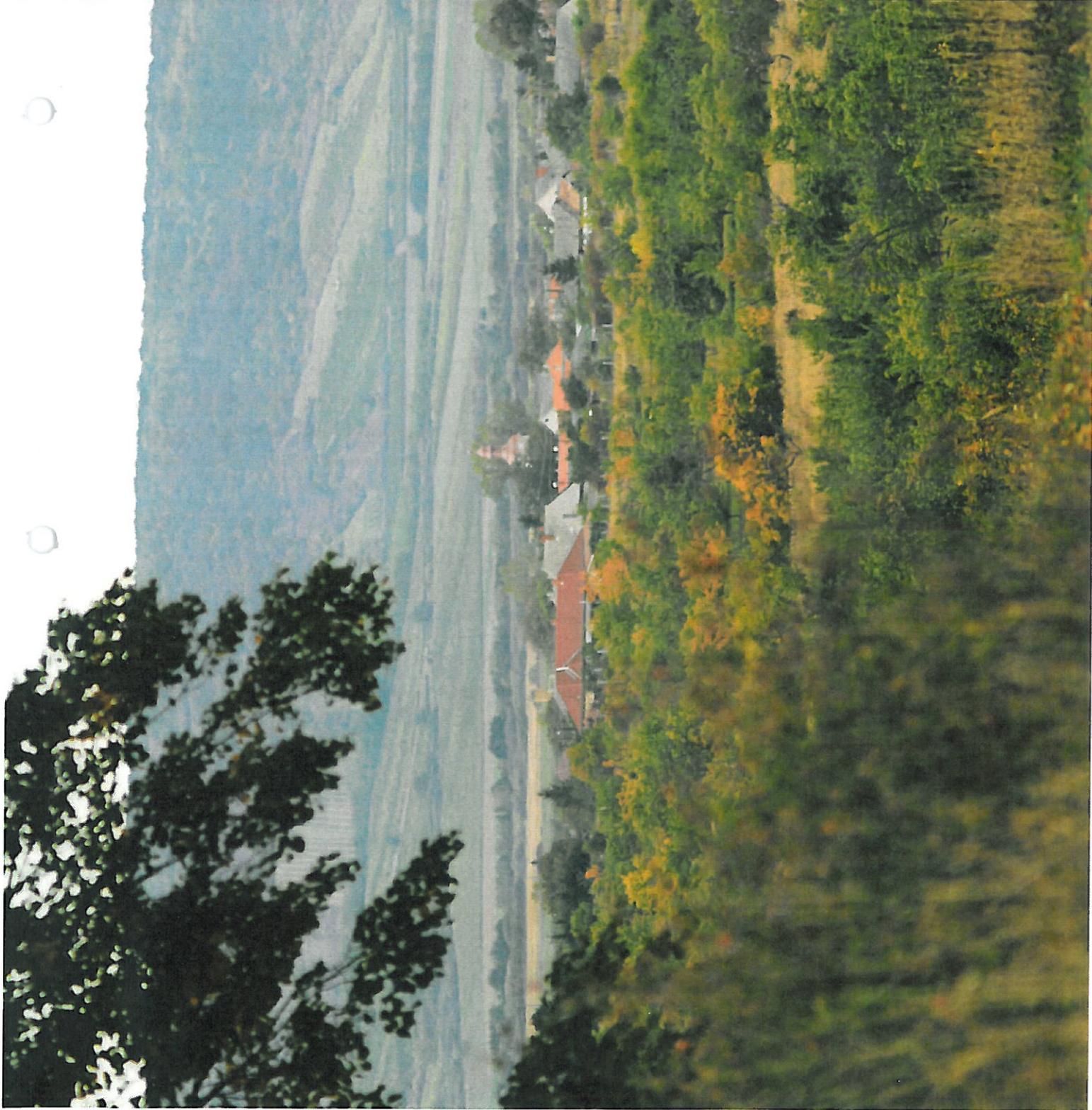
Öröm előzi, hirtelen öröm,
ama szemérmes, szép anarchia!
Nyitott a táj, zavartan is sima,
a szélsíkálta torlaszos tetőkre,
a tenger köre, háztetőre látni;
az alkonyati rengeteg ragyog,
Kimondhatatlan jól van, ami van.
Minden tetőről látni a napot.

Az össze-vissza zűrzavar kitarul,
a házakon s a házak tűzfalán,
a világvégi üres kutyaozóban
aranykori és ugyanaz a nyári!
És ugyanaz a lüktető öröm;
dobog, dobog a forró semmiben,
ellök magától, eltaszít szívem
és esztelen szorít, szorít magához!

Mi készül itt e tenger ragyogásból?
Ha lehunyom is, süti a szemem;
mi kívül izzott, belül a pupillán,
itt izzít csak igazán, idebenn!

A világ is csak vele fényesül,
az örömtől, aminek neve sincsen.
Mint vesztőhelyen, olyan vakító
és olyan édes. Úgy igazai minden.

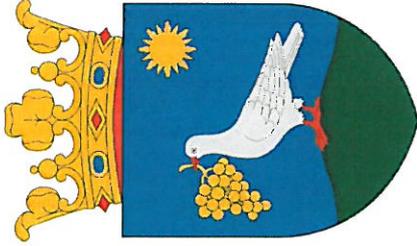
Pilinszky János

Az, hogy épített környezetünk nagy hatással van belső, lelki világunkra, motivációinkra, kedélyünkre, köztudott. De még mindig roppant nehéz felbecsülnünk, valójában milyen mélységű is ez a hatás.

„Tartsd meg a rendet, és a rend is megtart téged!” Így tudjuk Szent Benedekről. A Településképi Arculati Kézikönyv segítségével épített környezetünk formálását egységesebb, tudatosabb módon valósíthatjuk meg. Így a régi épületek felújítása során –építészeti múltjuk érdemeit tiszteletben tartva, ami értékes, belőle megőrizve – emelhetjük azokat a jelen világába, az új épületek pedig szerves részét képezhetik a település hagyományainak, a település mélyrétegéig lenyúló gyökereiből kiindulva, azoktól nem elszakítva, friss, új hajtásokat hozva a település építészeti életébe, növekedhetnek. Emellett elkészítése és további fejlesztései során Rátka lakóközössége és látogatói számára is szolgálhat, hogy felnyissa szemünket településük addig soha észre nem vett értékeire: az egyszerűségében eredeti szépre, jóra. (És mint tudjuk, most sem csak az épületekről van szó...)

Rátka élete többször derékba tört, és megint újjáépült. Az újonnan betelepített német lakosok hozták saját, ugyancsak nagy múltú kultúrájukat. A messziről jött lakosok meglepően hiánytalanul betagozódtak a magyar építészeti szokásokba, de

mégis behoztak, megőriztek egy-két sajátosan fekete-erdei elemet, amelyről Rátka igazán Rátka lett.

A Kézikönyv célja egy, a lakóközösség, a szakma és a döntéshozók által is elfogadott építészeti normarendszer és eszköztár, amely azonban nem „köbe vésett”, a továbbiakban ugyanúgy bővíthető, módosítható, tehát az évek során továbbnöveszthető. A benne foglaltak nem kötelező érvényűek, céljuk nem az elnyomás, az új ötletek letörése, inkább valamiféle tetejezés vagy hajrászigazítás a rendezettebb tőkékért, amelyek így bővebb, szebb és egészségesebb termést hoznak, mint gondozatlanul. Így minden időben utat mutat a faluban történő bármely építészeti törekvésnek, hogy az az évszázadok alatt kialakult településképhez illő legyen. Emellett eszközöket, lehetőséget is ad a település építészeti nyelvének bemutatásával egy nem elcsépett, import formajegyekből díktált, hanem a település életébe szervesen illeszkedő, valóban szabad építészeti formálás kialakítására.

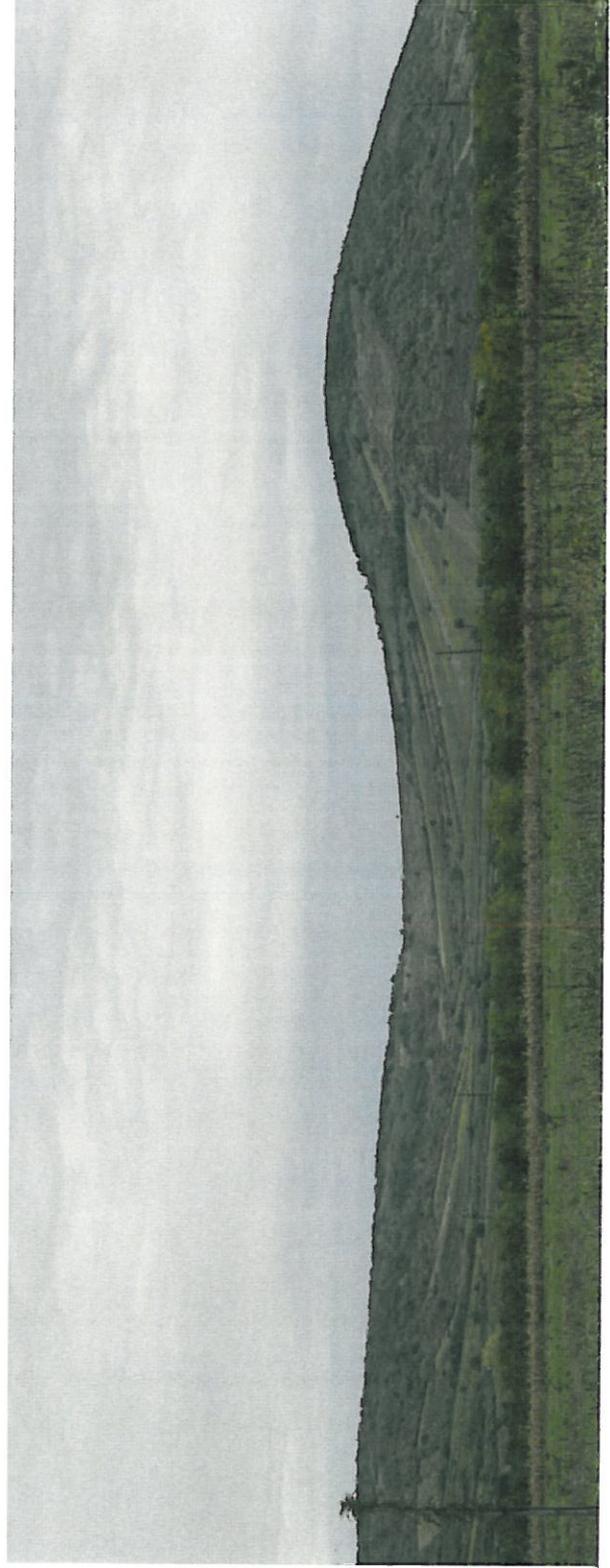
Kérünk mindenkit, fogadja sok szeretettel közös munkánk gyümölcsét, és a továbbiakban is vegyünk részt mindannyian aktívan Rátka építészeti jövőjének tudatos és értékőrző, értéktermítő formálásában!

1

Bevezetés az Önkormányzat nevében

Köszöntőkre

Az ember azért él a földön, hogy a Teremtőtől kapott világot továbbterelmezze és alakítsa. De a változás csak lépcsőről lépcsőre, körül köre mehet végbe. A legfontosabbnak azt tartom, hogy az útkeresésünk során merjünk hallgatni az érzéseinkre, és mindezt tudatosan tegyük.”
/Szepsy István, Szepsy Pincészet/

Tisztelt Olvasó!

A főépítési bevezető első részében a Települési Arculati Kézikönyv (a továbbiakban: TAK) létrejöttének okait, az ezt megalapozó törvény céljait, a Törvény-Rendelet-Kézikönyv összefüggéseit és követelményeit vázolja, a bevezető második része a Kézikönyv használatát praktikus és érthető, tartalomjegyzékbe oltott használati utasításként ismerteti. A bevezető a - kiadvány egészének megfelelően - két hasábra oszlik, a nagyobb mezőben általában az összefüggő, részletes leírás, képek, ábrák, ismertetés szerepel, a szélső sávban pedig a fejezetrágolások, címek, hivatkozások és a fontosabb tartalmi elemek mintegy sűrűmennyként törtendő kiemelése található.

A TAK a Településképi Rendelet szakmai megalapozása érdekében készült. A rendelet készítését törvény írja elő, ez a: 2016. évi LXXIV. törvény a településképi védelmről. A törvény első bekezdése, - amely egyben a törvény céljait is kitűzi - így szól: *Az Országgyűlés a magyarországi települések jellegzetes és értékes arculatának megóvása, kialakítása, az épített és a természeti környezet egységes védelme, egyben az építési beruházások gyors és sikeres megvalósíthatósága érdekében a következő törvényt alkotja...*

Ez egy különleges törvény, abból a szempontból, hogy nem az állami kézben összpontosító-központosító törekvések része, hanem egy nagyon fontos területet önkormányzati, vagyis egy közösség hatáskörébe helyez. A jelenlegi, egymásra épülő struktúra, amelynek része a Helyi Építési Szabályzat egyben tartalmazza az országos szabályozókra épülő *mit-hova-mekkorát* típusú, főként térfogat-jellegű követelményeket, illetve a helyi „értékeket” figyelembe vevő *miból-hogyan-mihez*, azaz arculati-esztétikai típusúakat. Ez utóbbi területet szabályozza az elkészült TAK, illetve az erre is alapozott Településképi Rendelet. *(A településképi rendelet és a helyi építési szabályzat mellérendelt viszonyban áll majd egymással. A HÉSZ a jövőben már településképi követelményeket nem tartalmazhat, a vonatkozó rendelkezéseit a rendeletben hatályon kívül kell helyezni. A településképi rendelet pedig nem tartalmazhat a helyi építési szabályzat, vagy más önkormányzati rendelet szabályozási körébe tartozó szabályokat.)*

Főépítési bevezető-első rész

Törvény Rendelet Kézikönyv

A Törvény célja:

- az építési beruházások támogatása,
- a településképi védelme és alakítása

A törvény – a létrehozandó rendelet és az azt megalapozó kézikönyv révén – az épített környezet arculati alakítását szinte teljes egészében a közösségre bízta.

a Településképi Rendelet főbb tartalmi elemei, a követelmények definiálása, az érvényesítés önkormányzati eszközei

A TAK a települési döntéshozók és a lakosság tájékoztatását segítő, szemléletformáló kiadvány, amely csak a településképi-érvényesítő eszközök következetes használatával tud eredményt elérni!

A következőkben a TAK tartalomjegyzéke kibontva-értelmezve, magyarázatokkal ellátva olvasható. A kézikönyv meghatározza a település településképi jellemzőit, a településképi szempontból egymástól jól elkülönülő településrészeket arcuati jellemzőikkel és értékeikkel, a településképi minőségi formálására vonatkozó javaslatokat, valamint a településképhez illeszkedő építészeti elemeket, beépítési vázlatokat, egyúttal irányt mutat az építetőknek.

1. Az első fejezet első része a ráhangolódást, a második része a tartalmi ismertetést, a használatot részletezi, amit érdemes végigolvasni, mert az egész tartalmat segít összefüggéseiben elhelyezni. Jelen bevezető ennek a fejezetnek a része.

2. A második fejezet a törvényben hivatkozott kormányrendelet tartalmi követelményeinél tartalmasabb, a bemutatást egész Tokaj-Hegyalja történeti, illetve általános településtörténeti vázlatával kezdi, az előbb említett összefüggérendszerbe helyezés okán. Ezután következik a konkrét település bemutatása, a

településszerkezettel összefonódó településtörténettel. Szó esik a hely szelleméről, a bemutatás a környező hegyek, a bor és borászatok, irányzatok és rendezvények érintésével zárul.

3. A fejezet a település szellemi, egyszersmind épített örökségét a hitelérettel és a borral összefüggő épületekkel kezdi, az épületek és domborzat által kialakított terekkel folytatja, majd a táji és természeti értékekkel zár.

4. Az építészeti útmutató elsősorban az építkezést, felújítást-átalakítást tervezőknek, tervezetőknek szól. Ennek megfelelően az alapoktól, azaz az első lépésektől indul. Felhívja a figyelmet a szakmai egyeztetés fontosságára, az önkormányzat által biztosított településképi-érvényesítő eszközök közül különösen a főépítész egyeztetés lehetőségére. Ez az egyeztetés pedig mielőbb, már a programalkotás közben indokolt hogy megtörténjen, hogy a megfelelő irányban induljon el a tervezés irány-folyamata, ne az kész tervekbe beletett rengeteg idő és munka után derüljön

Főépítészí bevezető-második rész

a CHK

tartalma és használata

A Kézikönyv

A Településképi Arcuati Kézikönyv tartalmi követelményei
12. melléklet a 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelethez

1. Bevezetés, köszöntők

2. A település bemutatása, általános településképi, településkarakter

3. Örökségünk, a településképi szempontból meghatározó építészeti, műemléki, táji és természeti értékek, településképi jellemzők

4. A településképi minőségi formálására vonatkozó ajánlások: építészeti útmutató

Főépítész egyeztetés, követelmények megismerése, építészszakmai alapvetések

ki, hogy a világörökségi területen nem engedélyezhető, vagy ami még rosszabb: az engedélyeztetés nélkül épített-építhetett ház nem felel meg a követelményeknek. Tehát ezen követelmények minél korábbi megismerése döntő fontosságú.

A fejezet ezután sorban végigmegy az építésszakmai alapvetéseken: a tervező kiválasztásán, a tájolásban-benapozásban rejlő lehetőségeken, a kilátások-átlátások figyelembevételén túl az energiatudatosság és fenntarthatóság kérdésein is.

5. A felosztás jellemzően a *Történetileg kialakult*, illetve ennek az aloszályai, és a *Télekosztással kialakított* arculat szerinti rendszert követi, az ismertetés pedig rendhagyó módon a kisebb, sérülékenyebb, könnyen megváltoztatható, de az arculatra jelentős hatást gyakoroló színektől, elemektől, szerkezetektől indulva az egyre nagyobb, állandóbb, tartósabb épületelemek, arányok tömegek, és az épülettömegek és közők alkotta térformák meghatározása felé haladva épül fel. A fejezet első része az általános, a tájegységre, illetve a településre is jellemző irányelveket ismerteti. Bemutatja az épület tömegalakítását és épületelemeit, úgymint lábazatok, nyílás és falarányok, keretések, tagozatok, tetőforma és tetőfelépítmények, kémények kialakítását. Kitér a fejezet az alkalmazható anyagokra és színekre, fotókkal rajzokkal és színpalettával.

A Kézikönyv egyrészt általános ismeretterjesztő kiadványként is forgatható, de valódi és praktikus célja az „építési indulat” megfelelő mederbe terelése, vagyis az egyéb indulatok hatékony megelőzése.

A fejezet egy téképpel folytatódik, amely a kormányrendelet szerinti kötelező karakter-lehatárolást tartalmazza. Ez a beosztás használati, településképi és jellemző morfológiai - domborzati, történeti és beépítésmód szerinti -karakterek szerint történik, de kevertége okán inkább általánosan értelmezhető. Az elnevezésekben a keveredik a HÉSZ nomenklatúrája, a néha kinyomozhatatlan történeti elnevezések, illetve a beszélt, játékos jellegűek. A fejezet befejező része a lehatárolt területek részletes ismertetése is, az arculati követelmények szöveges ismertetésével együtt.

Fontos leszögezni, hogy a TAK irányelv-követelményei számonkérhetőek is, az önkormányzati településképi eszközök következetes alkalmazásával.

6. Jó példák bemutatása: épületek, építészeti részletek (ajtók, ablakok, tornácok, anyaghasználat, színek, homlokzatképzés), kerítések, kertek, zöldfelületek kialakítása, fotókkal, rajzokkal és ábrákkal

7. Jó példák bemutatása: sajátos építményfajták, reklámhordozók, egyéb műszaki berendezések fotókkal, rajzokkal és ábrákkal

Általános területi irányelvek, az épület elhelyezése a telken, a különböző beépítési módok függvényében, az épület alaprajza és tömegalakítása, építészeti elemek, anyagok és színek használata

5. Településképi szempontból meghatározó, eltérő karakterű területek lehatárolása, a településképi, arculati jellemzők és településkarakter bemutatásával

6.-7. Jó példák bemutatása

Tokaj-Hegyalja a Bodrog és a Hernád folyók között, a Zempléni hegység délkeleti-délnyugati lankáin, a Bodrogköz mocsárvilágának közvetlen szomszédságban fekszik, 3–4 km szélességben és 70–80 km hosszúságban. Ez Magyarország egyik legismertebb kistájegysége, amely szőlő- és borkultúrája révén vált világhírűvé.

Tokaj-Hegyalja legősibb identitásteremtő emléke az Erdőbényén talált, mintegy 10 millió éves szőlőmaradvány. A vidék már az ősidőktől fogva lakott volt, az őskor szinte minden jelentősebb korszakának nyomai fellelhetők. Tokaj már a római korban fontos stratégiai szereppel bírt, hiszen erre haladt az ország egyik legfontosabb kereskedelmi útja, itt volt a tiszai átkelőhelye.

Szinte biztosra vehető, hogy már a honfoglalás előtt virágzó szőlőkultúra volt e vidéken.

Tokaj-Hegyalja azonban egészen a XIV. századig nem tűnt ki olyan jelentősen, ahogy ma a többi borvidék közül. Károly Róbert uralkodása alatt azonban megélnékvült a forgalom a környék Lengyel- és Oroszország felé vezető kereskedelmi útvonalain, amelyen a kor leghíresebb borát a szerémségit szállították, többek között. A jómódú felvidéki bányavárosok, a szerémségi bor legjelentősebb felvásárlói felfedezték a kiaknázatlan borvidéket, kezdetben borvásárlóként, később, az 1400-as évek végén már birtokosokként jelentek meg itt.

Ezzel egy időben, a török támadásai elől számos szerémségi szőlőtermelő települt át Tokaj-hegyaljára, az egyetlen, viszonylag békében művelhető borvidékre. A nagyhatalmú, szerémségi Garai család megjelenése is ekkorra tehető Tokajban, akiknek az aszú ma ismert első írásos feljegyzését köszönhetjük 1571-ből.

A XVI. század közepétől meghatározóvá vált az oppidum, azaz mezőváros, e sajátos magyar településtípus, egyfajta átmenet a szabad királyi városok (civitas) főként polgárokat és nemeseket tömörítő társadalma, és a földesúri fennhatóság alá tartozó jobbágy/zsellérfalvak (possessio) között. A fellendülő paraszti árutermelés, esetünkben a bortermelés alapozta meg a fontosabb helyeken lévő falvak lakosságának megerősödését. Ezek a települések, bár lélekszámban kicsik (3000–5000 fősek) voltak, idővel jogi, gazdasági, társadalmi, kulturális és egyházi kiváltságokhoz jutottak és a céhes iparos lakosság tekintetében is nagy jelentőségűek voltak. A vásártartási jog birtokában, a maradványföldek öröklésében és

birtoklásában olyan jogokkal rendelkeztek, amelyek a feudális-muskori társadalmi helyzettől (jobbágy, zsellér, polgár) függetlenül megadták az ottlakók rangját.

A szabad örökítéssel kapcsolatos országos törvények is támogatták a borvidéket. A szőlőbirtokok a település lakóitól elkülönült közösséget alkottak (hegyközség), amelyben extraneumoknak (bebíróknak), helyben lakóknak, jobbágyoknak, nemeseknek, polgároknak azonos jogaik és kötelezettségeik voltak.

A Rákócziak, azon túl, hogy gazdaságilag felvirágoztatták a vidéket és számtalan emblematikus épületet építettek, az országos politika térképére is felhelyezték Tokaj-hegyalját. Számos nagy

jelentőségű esemény zajlott Tokajban, Szerencsen, vagy Sárospatakon, illetve a szabadságharc eseményei is innen indultak ki. A fegyverkezés egyik fő finanszírozója a bor volt, II. Rákóczi Ferenc a francia királyi udvartól, Lengyelországon át egészen Nagy Péter orosz cárig ápoló intenzív diplomáciai és gazdasági kapcsolatokat, amiknek az alapja az aszú volt.

A szabadságharc leverését követően a Rákócziak birtokai a királyi udvarra szálltak, majd onnan tovább, több császárhű családdhoz. Nekik köszönhető a helyi épületállomány egy jelentős szelete, a kúriák és udvarházak.

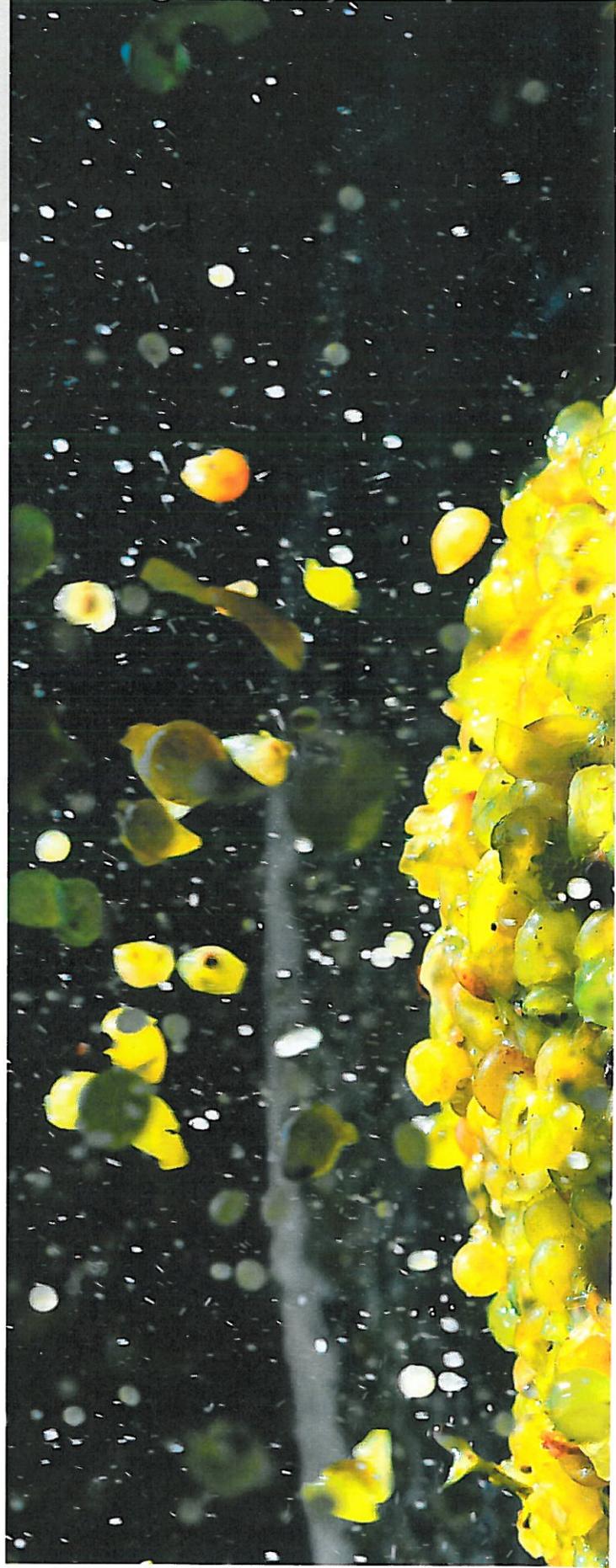
A XVIII. század jelentős telepítéseket is hozott, ami a szabadságharc utáni elnéptelenedést és a korábbi pestisjárványok miatti népességfogyást pótolta. Érkeztek sváb telepesek, akik egy-egy településen egy tömbben éltek, de érkeztek szlovákok, ruszin és lengyel szőlőmunkások, akik ott telepedtek le, ahol munkát kaptak. Érkeztek görög és örmény kereskedők és végül a XIX. század elején galliciai zsidó menekültek. E népek mind hozták magukkal kultúrájukat, vallásukat, szokásaikat, ami a települések képére, sőt szerkezetére is rányomta bélyegét.

1737-ben egy királyi leirat felsorolta azokat a településeket, amelyek határában a „tokaji bor” előállításához alkalmas szőlő

termelhető.

A XIX. században a filoxéra, a trianoni döntés, a II. Világháború és az azt követő évtizedek nagy hanyatlást jelentettek Tokaj-Hegyalja életében. A hullámvölgy után javarészt külföldi befektetések segítették a szőlő- és borkultúra helyzetét, majd az ezredforduló óta helyi szakemberek tudásán és lelkesedésén alapuló kézműves típusú borászatok bontogatták - sokat sejtetőn - szárnyaikat. Lassan, de biztosan még több tudáson alapuló fejlődésnek indulnak, olyan jelentős új alapokon, amelyek azt sugallják, ami eddig történt Tokaj-Hegyalján, a jövő szempontjából még „csak” a kezdet.

2004-ben Világörökségi védelem alá került a borvidék kilenc települése (név szerint: Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalva, Mád, Mezőzombor, Rátka, Szegi, Tarcal, Tállya, Sárospatak, Herceghát, Sátorajújhely, Tolcsva), mint magterület, valamint Sátorajújhelyen az Ungvári Pince, Sárospatakon a Rákóczi Pince, és a hercegháti pincesor, Tolcsván a történelmi pincesor, az Öremus pincéi, valamint a Tokaj Kereskedőház Bormúzeuma. A borvidék többi települése a világörökségre vonatkozó UNESCO-konvenció szerint védőzóna a világörökségi magtelepülések körül.

A borvidék települései az Északi-középhegység részét alkotó Eperjes-Tokaji hegylánc és az Alföld találkozásánál jöttek létre, mintegy gyöngyszorként fűződve fel a Tokajnál kettéágazó, de mindkét irányban Kassa—Bártfa felé tartó nemzetközi kereskedelmi útvonalra. Ez a földrajzi helyzet igen korán az árucserre fórumaivá tette e településeket, az országos vásárok mellett heti piacokat is tartottak itt, aminek településszerkezeti nyomai máig is fellelhetők.

A kereskedelmi utak közelsége meghatározó volt egy-egy település létrejöttében, elhelyezkedésében, a településszerkezetet azonban számtalan hatás alakította. A középkorban a mainál jóval több település volt a vidéken, a török által a XVI. században elpusztított falvak emlékét egy-egy dűlőnév őrzi csupán.

Ahogy a mai településhálózat, úgy az egyes települések szerkezete is e korban alakult ki. A falvak eredetileg a középkori Kárpát-medencében általánosan elterjedt, ún. utcás települések voltak. Az egymás melletti keskeny, hosszú, szalag telkek hosszanti oldalukkal érinkeztek. A telkek utca felőli végében helyezkedtek el a lakóházak, mögöttük az állatokat kiszolgáló épületek, majd a veteményeskert, gyümölcsösökert, szőlő és végtül a legelő, vagy az erdő.

Az idő múlásával, ahogy növekedett a települések lakossága, úgy nőtt a telkek beépítettsége. Először mélységében lakták be a telkeket, egymás mögött több, hasonló lakóépületet építve. Később megfelezték a telkeket, így azok egyre keskenyebbek lettek, míg az utcafronti szélesség el nem érte a legkisebb használható méretet. Ez a folyamat volt megfigyelhető – szinte egyöntetűen – a hegyaljai mezővárosokban is. Közvetlenül az országútra települt, utcás település volt Tarcal, Tállya, Bodrogkeresztúr és Abaujszántó. Eredetileg bizonyára útféli faluként jött létre a hegyek közötti (patakfal bíró) völgybe települt Mád, Erdőbénye és Tolcsva.

A borvidék településeinek másik közös jellegzetessége, a belterület és a külterület markáns kontrasztja. A belterület határozottan városias jellegű, de azon kívül nem volt jelentős építkezés. A település magját a főutca képezi, ahol a legintenzívebb beépítés alakult ki az évszázadok alatt. Itt állnak a legfontosabb és feltételezhetően a legrégebbi épületek. A régiségben komoly határvonalat jelentettek a XVIII-XIX. századi tűzvédek, amelyek szinte semelyik település történeti magját nem kímélték, így az épületek többségének legfeljebb a magja, néhány részlete lehet

ennél korábbi. A legrégebbi házak nem feltétlenül a legrangosabbak, de – méretüktől függetlenül – alapjuk szinte kivétel nélkül az egytraktusos, ún. háromszartú magyart ház.

Az intenzív beépítésű főutca városiasodásának leglátványosabb jele a zártorrú(sodó) utcakép. Az utcavonalra épült, arra merőleges gerincű egytraktusos hosszúházakat – ahogy írjuk – először hátrafelé bővítették további lakó- és gazdasági helyiségekkel. Később az utcafronton egy oldalsó, gyakran utca felől megközelíthető, bolthelyiségnek használt szobával toldották meg. Így elegánsabb szélesebb, reprezentatívabb főhomlokzatú ún. hajlított ház alakult ki. Ezek már csak egy keskeny (faragott kő) kapunyí távol-ságra voltak egymástól, így a főutca lassan földszintes, zártorrú településképet kapott, amit helyenként fésűs beépítésű egytraktusos házak, illetve egyemeletes rangosabb épületek szakítanak meg. Az épületek jellemzően az utcavonalon állnak és többnyire intenzíven kommunikálnak a közírével.

A fő utca legfontosabb épületei az egykori birtokosok kúriaépületei (az esetek többségében Rakóczi-kúriák), a jelentős közintézmények (polgármesteri hivatal, iskola), illetve a gazdálkodás, kereskedés, vendéglátás főbb épületei (takarékpénztárak, fogadók, borkereskedők házai). A templomok is központi elhelyezkedésűek, néhol körüljárhatóak, mivel a fő utca meglehetősen széles, akár térnek is nevezhető, ahol piacok, vásárok is tarthatóak voltak. A korábbi falvak, a XV. század végétől mezővárosok e sajátos városiasodására, a legerősebb hatást a gazdag felvidéki városok gyakorolták. Nem véletlen, hogy a legfontosabb települések – általában három, végeiken összetört – központját melletti utca által alkotott – központját ún. kassai típusú településmagnak hívjuk. E településmag kialakulása a borvidék felvirágzását hozó XVI-XVII. századra tehető, ami egybeesett az extraneus birtkosok, azaz a bebírók megjelenésével.

Ahogy a főutca „megtelt”, magától értetődően derékban megfelezték az arra merőleges hosszú keskeny, hegyre

futó telkeket, a főutcával párhuzamos út(ak)at nyitva ott. Így születtek meg a kassai típusú településmag „szélső” utcái. Ide épültek a fent említett bebírók kúriaépületei, amelyekben merőben más logika szerint épültek, mint a fent vázolt háromszartú „hosszúházak”. Utcával párhuzamos tömegük, soktengelyes reprezentatív főhomlokzatuk a birtokos előkelőségét volt hivatott bemutatni. Ezen kúriaépületek érdekében elegyedtek az egyszerűbb földművesek utcára merőleges, a településképet döntően meghatározó parasztházaival.

Abaujszántó, Tarcal, Tokaj, Bodrogkeresztúr, de Szerencs is egyik irányba nyitott hegyoldali fekvésű település, ami igen érdekesen (de)formálta a fent leírt utcahálózatot. Monok, Rátka és Herceghút történeti településmagja szinte érintetlenül őrzi az eredeti topográfiai modellt. Utóbbi kettő kétszázötven éves telepített sváb faluként.

Több helyen megfigyelhető, hogy az újonnan nyitott, főutcával „párhuzamos” utcák képe féloldalas (kerthasználati és domborzati okok miatt). Először csak az új utca „túloldalát” építették be, így több helyen megfigyelhető, hogy a belterületen nagy méretű belső zöldterületek, gyümölcsös kertek alakultak ki (Erdőbényén, Golopon).

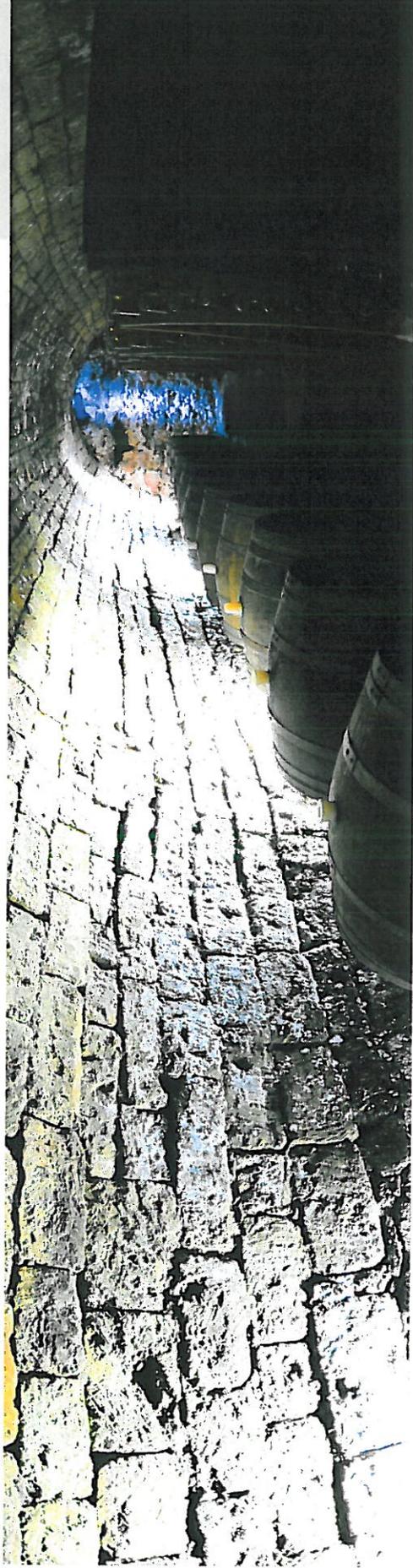
Szót kell ejteni az ún. futókról, amelyek a „párhuzamos” utcákat kötötték össze a főutcával, illetve egymással. E közők lehettek egy-két méter széles gyalogösvények, de akár kocsival is járáható utcák, attól függően, hogy hol mekkora részt tudtak lehasítani a szomszédos telkekről.

A lakóterületen belül önálló arculattal bírt a kézművesek, iparosok által lakott településrész, amire a patak melletti fekvés

volt a jellemző, hiszen a mesterségek többségére jellemző volt a jelentős vízigeny. A telkek kicsik és halmazonan települtek, amit a mezőgazdasági tevékenység hiánya okozott.

Érdekes a pincék, mint meghatározó településképi elemek elhelyezkedés. A borvidéken a szőlő feldolgozása kezdetben nem kötődött pinceépülethez, az gyakran a szőlőben történt, taposással. Így a domboldalba vájt pincék csak a hordós bor tárolására szolgáltak és a földfelszínen csak egy kis építmény jelent meg, a tulajdonképpeni lejáró kapuzata. Ezek gyakran a lakótelkeken belül voltak, de jellemzőek a közterületen álló pince-bokrok, utcák kialakulása a település belterületén (Erdőbénye, Mád), vagy annak közvetlenül a határában (Abaujszántó, Herceghút, Tolcsva). Ezek mérete a két-három pincés kis támfalszakaszoktól a több utcát megöltő pincetelepülésekig terjed. Helyjelölésük okait a domborzati viszonyokban (azaz az erős tereplejtésben), illetve a megfelelő állékonyságú alapközetben kell keresnünk.

A fent leírt településformáló erők alapvetően a XIX. századig határozták meg az utcarendszer alakulását. Az ezután következő népségnövekedés, a lakásellátottság javítására való törekvés, de leginkább a tervszerűség megjelenése a településfejlesztésben jelentősen átalakította a megnövekedett belterületű települések képét. Ez azonban szerencsére ritkán érintette a történeti településmagot, jellemzően új területek belterületbe vonásával, új telkek osztásával enyhítették a lakáshiányt. Ennek következtében a fejlődés a belsőbb, ősi részekben megállt, a lakosság öregedésnek indult, az épületállomány műszaki állapot romlott, de legalább esztétikailag konzerválódott.

2

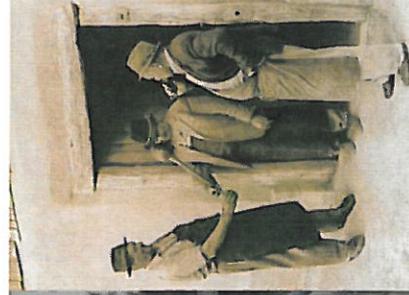
Rátka bemutatása, általános településkép, településkarakter

RÁTKA TÖRTÉNETE:

Rátka az azonos nevű patakmentén, ma csaknem 1000 lakosú települése világhörökség részét képező Tokaji Történelmi Borvidéken. Az eredetileg magyar település az Árpád-korban az Aba nemzetség birtoka volt. A történelem viharai azonban nem kímélték Rátkát. A török dúlta fel. Majd a regéi uradalom részeként a Rákóczi-család tulajdonába került. A szatmári béke után elnéptelenedett, közvetve ez okozta a falu német nemzetiségi jellegét, ugyanis 1720-ban Trautschon herceg szerzi meg a települést, aki a németországi Fekete Erdő vidékéről német ajkú lakosokat telepített be. Az első betelepítés idején Tokaj-Hegyalja sok munkás kezét igényelt. A

herceg magánjelgű kezdeményezése volt ez, az első betelepítés, aminek alkalmával legfeljebb 60 családköltözött a magyar faluba. Később, 1780-ban újabb 30 családot telepített be a Kamara a hercegi család fiúági kihalása után. Rátka lakosságának nagy része ma is a XVIII. században betelepült svábok leszármazottja. Rátka és környéke gyökerének jelentős részét ez az eredet adja. Tokaj-Hegyalja vidékén a XVIII. században három telepítési hullámról tudunk, melyek Rátka mellett számos települést érintettek. Hercegtűt és Károlyfalva is a betelepítést kezdeményező herceg kapcsán kapta nevét.

Rátka lakosságának a nagyméretű földek jó megélhetést biztosítottak: lakói őstermelők voltak, földműveléssel és állattartással foglalkoztak az országos 68%-nál jóval nagyobb 95%-os arányban (1900-as adatok szerint). Legfőbb megélhetési forrásuk a magyar szürkemarha-tartás volt. A rátkaiak szívesen tartották ezt az állatot, mivel erejét igavonásra, tejét pedig a piacokon hasznosíthatták.

A két világháború között a filoxérajárvány vetette vissza Rátka gazdasági fejlődését, a II. világháború utáni megtorlások pedig hatványozottan megérezte a település, a németes nevének ugyanis könnyebben lettek a „málenkij robot” célpontjai, de az orosz deportálások mellett a rendszer kollektivizálása is pusztította a hajdan népszerű Rátka életét. A mezőgazdaság atányát az

50-60-as években a bánya, majd a 70-es években a szolgáltatóipar billentette ki, olyannyira, hogy 1990-ben a mezőgazdaságban dolgozók száma 26%-ra csökkent.

Lakói azonban a történelem viharaitól csak megerősödtek, szorgalmasak, saját, egyedi hagyományaik megőrzését fontosnak tartják, a hazai német nemzetiségi közösségekkel keresik a kapcsolatot, minden szeptemberben jó rátkai borral koccintanak a Nemzetiségi Fesztiváljukon. Ugyanis ahogy az egy tokaj-hegyaljai településről sejtethető, Rátka lejtőin is ízes szőlőt termő dűlőket alakítottak ki a szorgalmas lakosok. Így a borkészítésnek Rátkán is több száz éves hagyománya van.

TELEPÜLÉSSZERKEZET

A Zempléni hegység belsejében a települések szerkezetét a domborzati viszonyok erősen befolyásolták, így az egyutcás települések rendszerint egy-egy patak vagy út vonalát követik. Rátka esetében a Koldu patak volt az irányadó.

Morfológiai szempontból Rátka a soros utcás, szalagtelkes településformába sorolható. A telkek keskenyek, és sorban egymás mellett egy út vagy patak mellett helyezkednek el. (A ház és melléképületek viszonyáról és a telken való elrendezéséről az „Örökségünk” című pontban olvashatunk.) Ahogy aXVIII. és XIX. századi katonai felmérés térképéről látszik, Rátka településszerkezete alapvetően az egyutcás települések szerkezetét mutatja, melynek kiszélesedő főterén helyezkedik el a templom és a főbb közösségi épületek, ezzel a középponti térbővülettel ún. orsós rajzolatot mutat. A főút két oldalán elhelyezkedő házakhoz hosszan, hátranyúló földék tartoznak, ez az ún. szalagtelkes elrendezés.

Az egymással összecérő, a hátsó kertet (Garten) és az elülső udvart (Hof) minden telken elválasztó nagy csűrök (Scheune) a falu kül- és belterületeinek ilyen térfelhasználásával egységes faluképet adtak. (Részletesebben lásd Arátka ház c. fejezetet.) Ez a forma a hegyaljai német falvaknál gyakori.

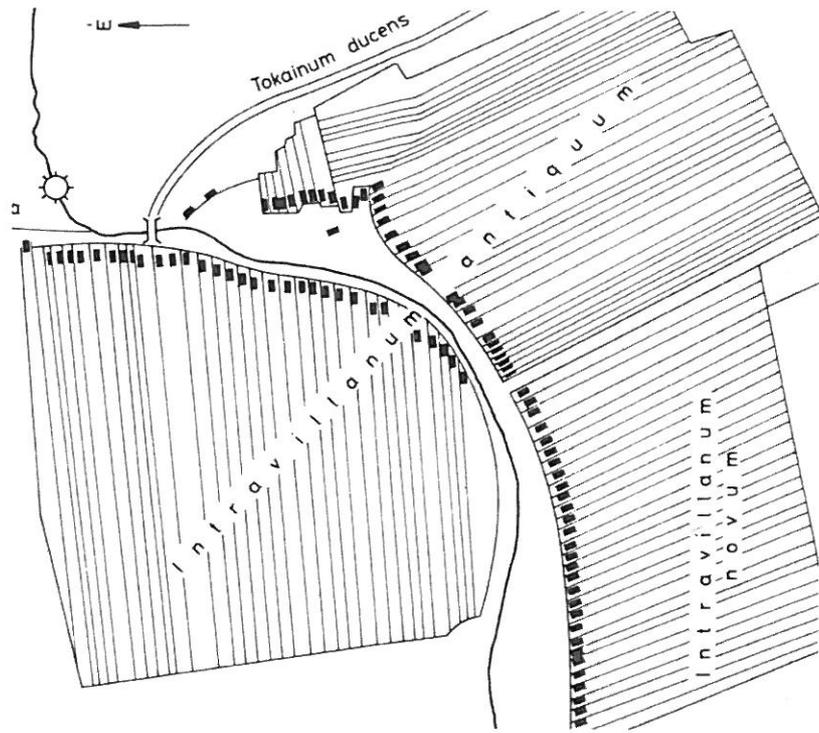
A település legrégebbi részét a templom környéki porták képezik. Az első katonai felmérésen még ez az állapot látható. Az első, 1750-es betelepítés új lakosai is ezeken a telkeken építkeztek. A második betelepülés az utca folytatásával, a Koldu patak medrét követve, de már csak az egyik oldalon álló portákkal bővítette a falut.

Egészen a második világháborúig Rátka lakosságának élete nem sokat változott. A Mádról érkező főút csak a második világháború után épült be. A falu bővülésekor a főutca egy északi szármnyal és további terjeszkedés jellegét és irányát a vasút vonalvezetése és a Mádra vezető út befolyásolta. Az egyutcásból két, egymásra merőleges fő irány lett. A falu gravitációs középpontjához (a középponti tér a templommal) egy keleti irányba elterülő többszörös bővület nőtt, ahogy a lakók az új házakkal kitöltötték a főutca és a vasút vonalának közét.

Az egész országban, sőt, a világon jellemző az a társadalmi-gazdasági átalakulás, amely Rátkán is lezajlott a

mezőgazdasággal kapcsolatban. Évezredünk egyre többet cialt kérdése, megoldásra váró feladata az ebből adódó makro- és mikrovilág (lelki szintreig lehető) problémák megoldása. És igencsak úgy tűnik, a magyar vidék jövője is a megoldástól függ. Ha újra visszatérünk Pannónia névadó foglalkozásához, az életet jelentő kenyeret adó földműveléshez, és ha megfelelő felelősséggel és odafigyeléssel használja különleges javait, lehet újra Európa boldog éléskamrája. Jelen Kézikönyvnek nem tárgya sokkal nagyobb szakutadást és összefogást, együttműködést igénylő vidéképitési stratégia kidolgozása, azt azonban, amit a mi szakmánk szintjén megtehetünk, megesszük, így Rátka tevékeny múltját és annak helyet adó épületeket kellő színében és kellő hangsúllyal tárjuk az olvasó elé.

Csűr, csirkét, tehenet mindenkinek!

A rátkai telepések története, mint ahogy minden ember egyes története, mitológiai. A Fekete Erdő vidékéről jöttek, ahol a Duna ered. A Tisza vidékére, mely nagy testvérével egyesülve a Fekete tengerbe megyül, még ki tudja hány ezer világot jelentő patakkaal együtt. Feketéből-Feketébe vegyül minden kis cseppje, közte egy hosszú és gyönyörű zarándokút kacskaringós íveivel, ahogy az otthon elszegényedett, új, német rátkaiaknak is ide kanyarodott életük kacskaringó fonala szerencsét próbálni, Szerencs vidékére, és nekünk szerencsésen itt rakták le „hordalékukat”, szőlőműves hozzáértésüket, gazdag kultúrájukat Tokaj-Hégyalján, tovább gya-rapítva ezzel Magyarországot bő termőtalaját. Zarándokútjuk helyé-ül szép helyet találtak, ahol aranyló bor és az otthonhagyottakhoz képest szelíd hegyek mosolygó látványa bízta és várta őket.

A letelepedés persze nem ment olyan könnyen. A herceg építőanyag-biztosítási ígértét nehezen váltotta be, de emellett a bőkezűen osztott földek és a különböző kiváltságok biztos jólét biztosítottak (kifejeztem a rátkaiaknak). A magyar nyelven nem beszélő települések lakosait azonban ezek a nehézségek és az egy-másra utaltság csak összekovácsolták.

Rátkán két műemléki védettség alatt álló épület van, a

Római Katolikus templom és a Német Nemzetiségi Tájház.

- A Szent Anna-plébániatemplom Rátka közepén, az Iskola téren áll. 1805-1807 körül épült. Helyi védelem alá tartozik.

- Az Iskola tér 16. alatt álló parasztház 1824-ben épült. Copf stí-lusa miatt műemlékké nyilvánították. Majd tájházként rendezték be, ahol a nemzetiségi sváb lakosság jellegzetes használati tárgyait, lakásberendezéseket és eszközöket tekinthetik meg a látogatók.

3

Örökségünk

vagy a településképi szempontból meghatározó építészeti, műemléki, táji és természeti értékek, településképi jellemzők

Jelen fejezet – amely az örökséget mutatja be – természeténél fogva átfedést mutat a hatodik fejezet, „Jó példák bemutatása” tartalmával, méghozzá azért, mert vagy az értékes örökséget megóvóan került felújításra, vagy értéket, vagyis örökséget hozott létre. Az ismételtek elkerülése érdekében itt elsősorban a „hivatalos” védettséget élvező örökséggel foglalkozunk, de a két fejezet, mint kapott, hozzáadott, vagy továbbadott örökség együtt értelmezendő!

Az arculatot meghatározó elemek nem csak egyedileg védendők, hanem elsősorban az együttműködésük, vagyis a teljes településképi

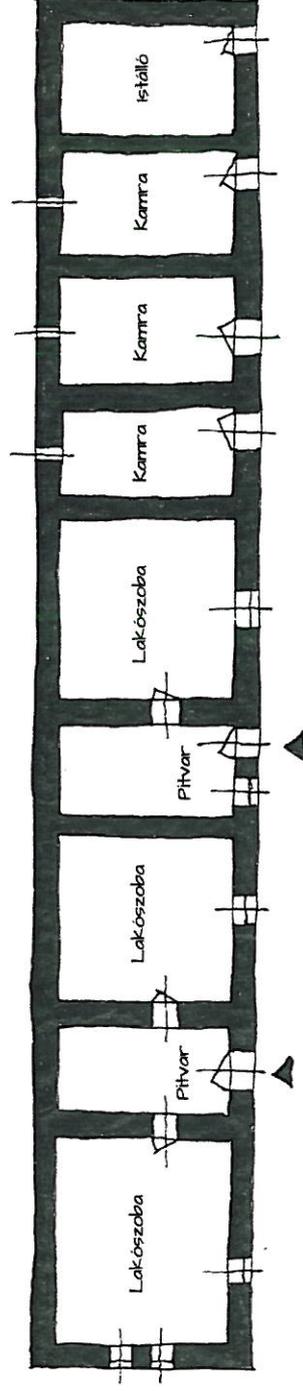
Bár Tokaj-Hegyalja csaknem teljes egészében teljes egészében műemléki védettség alatt áll, ezeken kívül műemléki középületekről nem beszélhetünk. A katonai felméréseken nyomon követhető majorságot a múlt századok viharai, rendszerei gyakorlatilag nyomtalanul eltörölték a föld színéről. Ennek következtében, valamint annál fogva, hogy Rátka lakosai – mióta világ a világ, gazdálkodással foglalkoztak, Rátka építészeti örökségét az ezzel az életmóddal párosult építészeti formavilágban, a népi építészetben fedezhetjük fel. A faluban a mai időkig fennmaradt háztípusok közül 3-at különíthetünk el, és helyezhetünk el időbeli sorrendben:

- Az első és legrégebbi típus a (többalakos) hosszúház, a hához funkcióját tekintve szervesen kapcsolódó melléképületekkel, telek végében csűrrel.
- Második háztípus a tornác kialakítású, magyar jellegű parasztház.
- Harmadik típus pedig a 60-as években kialakult, az utca felől oldalirányú bővítéssel „kockaház”, immár csűr

nélkül – a TSZ-esítés alkalmával ugyanis a csűrök funkciójukat veszítve elbontásra kerültek.

A felsoroltak közül a legrégebbi és legorganikusabb, leglogikusabb elrendezésű ház az első típus. Többalakos, hosszú jellegű valószínűsíthetően a betelepülők Swarzbaldból hozták magukkal, ahol a domborzati viszonyokból adódóan emeletes, többalakos házak voltak jellemzők. Az ebből a korból származó, ezt az elrendezést őrző épületek, építészeti jegyeket tekinthetjük megőrzendőnek, elősegítendőnek a településen, mivel ez az utolsó idő, amely kifejezetten rátkai jellegzetes háztípust mutat. Az utána következők már egy egységesebb, kevésbé egyedi házfórmát hoztak magukkal.

Célunk tehát a továbbiakban ennek „a rátkai háznak” az újrafelfedezése, láttatása. Ennek az ideálképnek jellemzője anyaga, formája, színe, díszei, ablakainak elrendezése és aránya, ereszkilógása vagy tornáca... stb. Ez, a most következő rajzos, képes leírás tehát egy afféle idea-kép kíván lenni, a rátkai ház alapformája.

RÁTKA, KOSSUTH U. 25. - KÉTLAKÁSOSLAKÓHÁZ

Mert ahogy az Úristen is úgy alkotta meg a virágokat, hogy mindegyik részeseül a virág idejéből, így mindegyikről felismerjük, hogy virág, mégis mind a sajátos ismertetőjegyeit, szírmainak, porzóinak, bibéjének számát, színét, mintázatát – az illatáról már nem is beszélve – a maga lilomsága, rózsasága, tulipánsága... stb. alapján bontakoztatja ki, mutatja meg. És mind különböző módon részeseül, de mindegyik részeseül a virág idejéből. Ugyanígy próbáljuk megalkotni a rátkai ház bennünk lévő ideálképét, hogy ebből részeseüljön majd minden rátkai ház, mindenki saját ízlése szerint, az ezertarcú virág-világ mintájára mind felismerhető „rátkai ház”-ként, de saját, egyedi kibontakozásában.

Ahogy Kampis Miklós mondta egy előadásán, ádáz eszme az, amely a közösséget az egyénnel szembeállítja és fordítva. Minden közösség egy együttműködő lény is, és mindenki közösség, közösségek részeként is értelmezhető. Ugyanígy áll ez minden házzal is. Minden ház egy üzenet, amit a tulajdonosa, építtetője, lakója vagy használója mondani kíván az építéset nyelven a közösség számára. Ezeknek az elveknek átgondolásával álljunk most neki, építésszek, építkezők és érdeklődők a rátkai ház idejének megteremtésébe.

A következő leírás egyes részei kifejezetten Rátkán voltak jellemzőek, azonban ha a rátkai változatok nem elégtének ki igényeinket, mégse hozzunk elcsépett, Rátkán sose látott, a faluképbe nem illő import-elemeket, de ne is kössük meg veszélyes mértékben fantáziánkat, egyes részeket, építészeti elemeket más, hasonló történelmi múlttal rendelkező, közel fekvő településekből is feltüntettünk, hogy egy kiterjesztett Tokaj-Hegyaljai palettából

is lehessen válogatni, ha így már találunk szándékainknak megfelelőbbet.

A TELEK

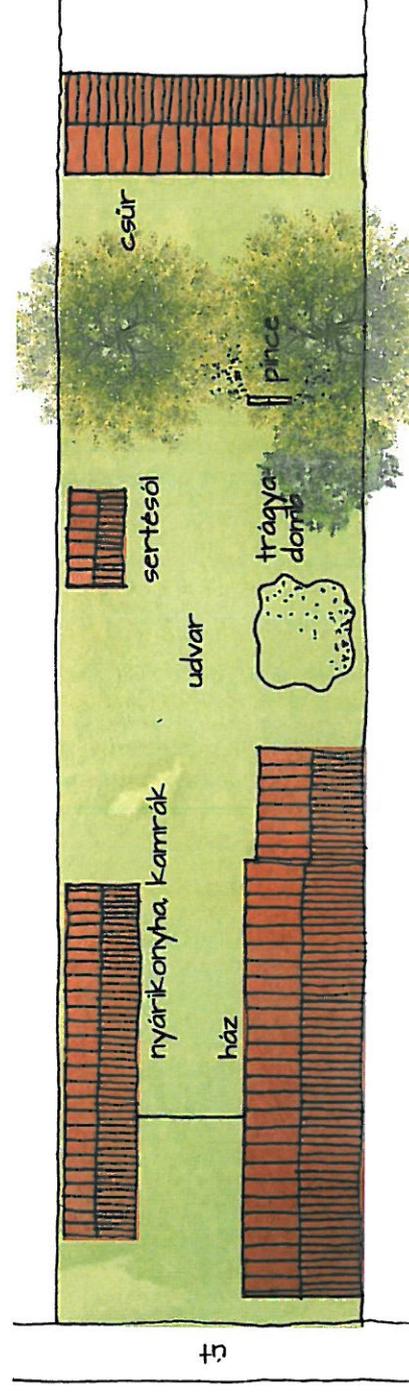
Helytörténeti leírások szerint Rátkán gyakori, hogy a telek utcai homlokvonalan nincs kerítés. Ha azonban van, igen gyakori az esztétikus kőkerítés. A téglá a kő és a fa együttes alkalmazása az építők kiváló ízléséről tanúskodik, a „valós”-ságuktól nemes anyagok használata a jövőben is üdvözölt.

A telket funkcionálisan két részre oszthatjuk: udvarra (Hof) és kertre (Garten).

A telken oldalhatáron áll a lakóház. A terepet a ház alatt vízszintre formálták, de előfordult olyan is, hogy a ház gerince követte a lejtésvonalakat. Végében istálló (Stall), belül tyúkóllal. A ház folyratásaképpvagyyszemben, a telek másik oldalágyakra külön kamra (Kammer), nyári konyha, különálló kemma, dísznőöl.

Egy 1869. évi felmérésből tudjuk, hogy a rátkai lakóházak csaknem mindegyikének volt melléképülete, csürje (Scheune) pedig kb. 95%-ának. Ebből láthatjuk, milyen lehetett a hajdani rátkai falukép. Rátkán jellemző módon a csür az egész telek végében található, a szántó föld és a gazdasági udvar határát alkotják (míg a többi hasonló településen általában a gazdasági és a lakóudvar választja ketté). A csür mögött már a dűlőt, és a szántóföldek húzódnak. Így a nagy, anyagát tekintve jellemzően alul kőfalú, az oromzaton fával deszkázott nagy gazdasági épületek egy sorban, szinte sorfalat alkotva erődtímenként húzódtak az utca mentén.

A HÁZ:

A Zempléni-hegység vidéke az ún. „északi házvidék”-hez sorolható. Ez a háztípus eredetileg egy ablakkal épült, de később két ablakot építettek. Részai: elsóház, pítvar és hátsóház (vagy kamra). Egy helyi különlegességről azonban hallani, bár Rátkán csupán egyetlen ilyen ház maradt fenn (Kossuth u. 96.), ahol a két ablak mellé egy harmadik ablak (az említett esetben ajtó) is került, amely mögött egy, az elsóház mellett, és a pítvarból nyíló keskeny kamra rejlik. (Állítólag az egyetlen fennmaradt ilyen elrendezésű ház esetében ezen a helyiségen keresztül kereskedés folyt. Talán bor vagy leány? Ezt már nem tudjuk meg...)

Az ide költöző német telepesek majdnem teljes egészében átvették a magyar házépítési szokásokat. Házaik megszólalásig hasonlítanak a magyar népi építészetben ismert oldalhatárra épített

háromszarutú, hosszú parasztházakra.

Egyvalamit azonban magukkal hoztak a betelepülők szülőhazájukból, Schwarzwaldból: kifejezetten jellemző, hogy egy házhelyre két család is be van jegyezve úgy, hogy a házat hátrafelé további helyiségekkel bővítve tulajdonképpen többlakásos házat (Mehrfamilienhaus) alakítottak ki. Rátkán a házak csaknem fele hajdanán ilyen volt. (Ilyen, máig álló többlakásos háztípust mutat a Kossuth utca 69. számon álló hosszan hátranyúló ház.) Ilyenkor rendszerint kamrából kettőt építettek, a csűr és az istálló azonban ebben az esetben közös használatú volt.

A TORNÁC:

Észak-Magyarországon kezdetben a tornácot többnyire oszlopok nélkül építik, egyszerűen széles ereszrel. Később Rátkán jellemzővé

vált a kőből épített tornác alkalmazása, ezeket a fejezetnél a szerkezetet mintegy megkoronázva, kiemelve „díszítették”.

A közeli, és hasonló múltú településeken (pl. Károlyfalván) a fátornácok szép példáját láthatjuk. A négyszög, kör keresztmetszetű oszlopokat tehetőség és igényesség függvényében díszítették,

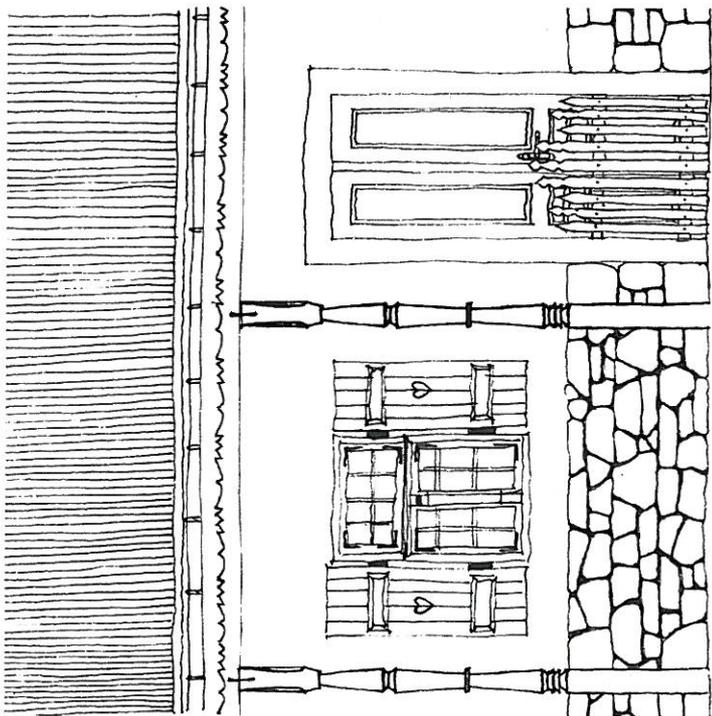

faragták, 2-3 méterenként állították, és 1 méter magasságban gerendával kötötték össze őket, ez volt az ún. könyöklő. Ezt a szép építészeti formálást színesen viszontlátnánk Rátkán is a jövőben. Arról, hogy ez a térségben, Tokaj-Hegyalján jellemző, több megmaradt épület tanúskodik szemet gyönyörködtető művességével. Talán még abból a korszakból eredeztethető, amikor a fa volt az elsődleges építőanyag. (pl. Mád Ágnes asszonyék melletti ház, Szerencs fagyizóval szemben)

Ma e kettő összeházasításából vált divatossá a vékony kőoszlop. Ezt azonban szerkezeti okokból nem javasoljuk (tartószerkezetileg nem megbízható). Helyettük a faragott vagy egyszerű fa (vékony), vagy épített (kőből, téglából – vastag) tornácoszlopok építését részesítjük előnyben.

TETŐ:

A fedélszerkezet Zemplénben szinte kizárólagosan egyszerű feldélszék. Tipikusan nyeregterető és kontyolt nyeregterető. Egyszerű

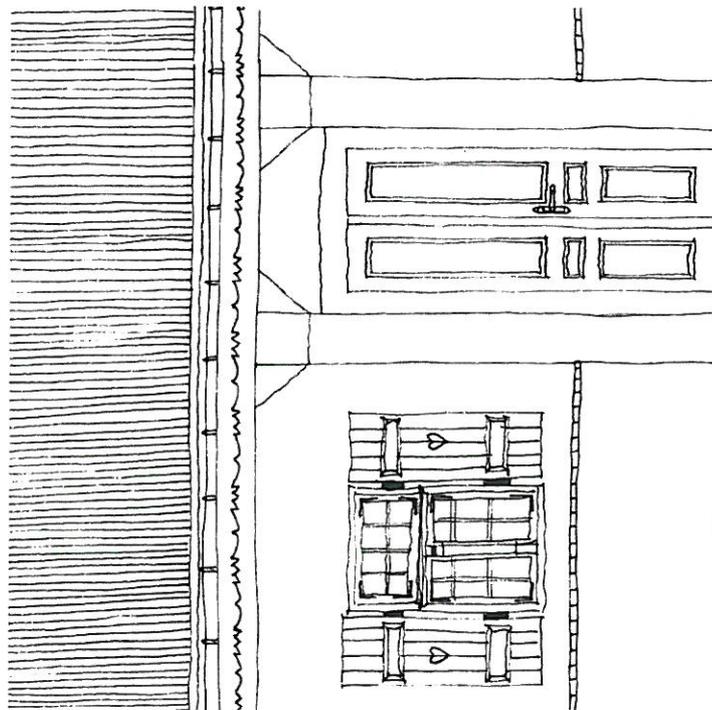
nyeregűtő esztében az oromzatot díszítették. Ahogy az ablak a ház szeme, az oromzat a ház „homloka”, és ami „homlokára van írva”, megjelöli és visszahat az egész házra, és népére magára is. Üzenet arra nézvést, ők hogyan illeszkednek a közösségbe, hogy képviselik el részvételüket a világban.

(„A homlok kiemelt jelentőséggel bíró, szimbolikus hely. Az Ószövetségben a főpap is arany homlokdísz viselt homlokán felíratlalt: „Csinálj egy lapot is tiszta aranyból, és mesd ki arra, mint a pecsétet metszik: Szentség az Úrnak. 2Móz 28,36”

A jelenések könyvében pedig így olvashatjuk:

És látám, és ímé egy Bárány áll vala Sion hegyén, és ő vele száznegyvennégy ezren, a kiknek homlokán írva vala az ő Atyjának neve. Jel 14,1 És semmi elátkozott nem lesz többé; és az Istennek és a Báránynak királyiszéke benne lesz; és ő szolgálja szolgálnak néki; És látják az ő orcáját; és az ő neve homlokukon lesz. És ott éjszaka nem lesz; és nem lesz szükségök szövétnekre és napvilágra; mert az Úr Isten világosítja meg őket, és országolnak örökkön örökké. Jel 22,3-5)

Innen érthető, mit jelenthetett a ház „homlokára” tett jel

Rátka vallásos világában. Egy hitet, egy reményt az örökkévalóságra, és egy szeretettel telítet életet, hogy a ház saját, földi életét emintának megfelelően élhesse. Mindez a maga népies, túlbonyolítottan, egyszerűségében tiszta formájában kifejezve. *

A rátkaiak az oromzatot előszeretettel ékesítették fel hittüknek megfelelően Szűz Máriát vagy Krisztust, illetve más szenteket

megjelenítő szoborral, ennek hiányában keresztet formáló vakolatráttéttel vagy különböző szimbolikus motívumokat megjelenítő

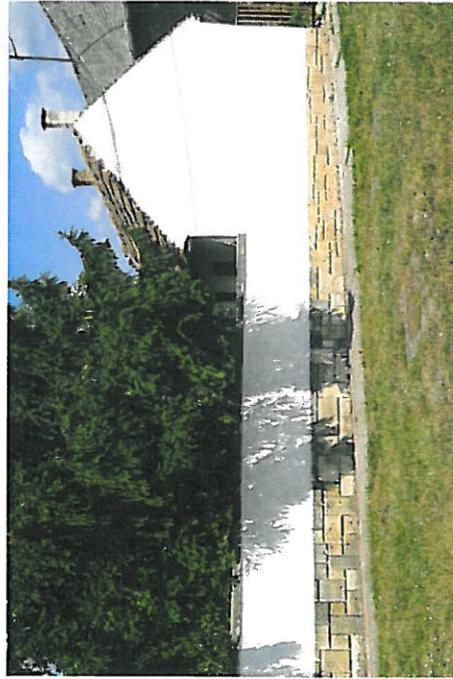
vakolathímmel: virággal, csillaggal, madárral, szívvel. Ez az igazi rátkai jellegzetesség gyönyörűen összeköti az eget (ami felé a tető mutat) a földdel (ahol mi, lakók élünk), mint minden ember, akinek homlokára az Isten jele van ráírva. Deszkaoromzat már régóta nem jellemző, de ha mégis, befűrészeléssel díszítették.

Legjellemzőbb a cserépfedés, így az igényes, egységes falukép érdekében ma is ezt előnyben részesítjük.

De mivel a legrégebbi házak Hercegkúton kontyoltak, és zsúpmatring vagy nádfedéssel készültek (Sparendach, Strodach), de használatos volt a zsendely is, így az ősből jellegű anyagok szelmeinek vágyait is szívesen látjuk a faluban.

ANYAGOK:

A Zempléni-hegységben a XVIII. század második feléig szinte kizárólag a faépítéssel jellemezte, ekkor azonban 1772-ben

helytartótanácsi rendelet korlátozta a fa kitermelését építőfa céljal a tetőszerkezetre és a nyílászárókra. Innentől vedlettek át lassan a rátkai házak is kőfalúakká. Faluk 50-60 cm, sár és mészkőanyaggal, kívül-belül vakolva, fehérre meszelve.

Építőanyagként, mivel a kőbányák a mai napig üzemelnek, ezért javasoljuk a kő használatát (természetesen a kor elvárásainak megfelelően hőszigetelve.)? A mai kőanyagok azonban jobbakká, így lehetővé teszik a kőfalazás szerkezeti szépségének láttatását. A lábazatokat ugyancsak fehérre meszelték, esetleg feketére, sötét színűre festették. A mellékelt rajzokon lehetséges színösszeállításokat ábrázoltunk.

ABLAKOK, AJTÓK:

A nyílászárók megoldása egyenes vagy íves, ami gyakran egy lakóépületen belül is változik. Az egyenes áthidalás kőkerettel készítették, de használtak fa gerendákat is. Az íves áthidalást kőboltívvvel oldották meg. (Volt, hogy a kettőt egyszerre alkalmazták).

A bejárati ajtó felett gyakran hagytak egy 6-8 cm-es beszélő nyílást a tűz légtutanpótlásának biztosítására. Az ajtók jobbára szimplák, a kamraajtó és pitvarajtó előtt előfordul kisállatok kizárására félaajtó vagy rács.

Sok esetben nem csak az utcai falat, de az udvar felé eső falfelületeket is díszítették. Az oromzat díszítéséről már volt szó. A „homlokorsz” alatt általában a szerkezeti felépítést kihangsúlyozó vakolatráttéteket használtak: oszlopokat, a földem és a falak vonalát, a tetőskot követő sávot emelték ki. rajz

A díszességet kifejezetten emelte az ablakok, ajtók keretezése. Ez Rátkán vakolatímmel készült. Károlyfalván kőből készített áthidalás esetén a gerendába faragtak virágot, levelet vagy szőlőt. Ugyanitt jellemző a vasból öntött ablakvédő tábla közepén virággal. Rátkán szinte kizárólag fa ablaktáblákat használtak, ez viszont igen gyakori volt.

FELÜLETEK, SZÍNEK:

A fődém régebben felülborított, felülről tapasztott, deszkázott gerendafödém volt, később megjelent a stukatúr, sima, vakolt, fehérre meszelt mennyezet.

A kemencéket sárgára, pirosra vagy fehérre színezték.

TOVÁBBI ÉPÜLETEK:

Mai századunkban a globalizált ipari termelés valóságát, háttultróit, negatívumait mi, Magyarországon, Kelet és Nyugat között, mindkét részről hatványozottan bőrünkön érezhetjük és saját szemünkkel látjuk. Így sohasem tudhatjuk, mikor lesz újra szükség a magyar vidéknek az évszázadokon (évezredek) keresztül hagyományos állattartáshoz, melyre egy nagyobb szünetet a TSZ-esítés kényszerített, de nem tudhatjuk azt sem, mikor válik megint a magyar falu számára a mezőgazdasági termelés az elsődleges „kenyérkereseti” forrássá. Az együttműködés ebben a kérdésben elengedhetetlen, egymásnak nyújtanak segítő kezét az egyre gyarapodó próbálkozások ez irányba. Ez jelenti ugyanis a magyar falu múltját, és ez lehet talán jövőjének záloga. Így a ma már nem jellemző, de újra beközönthető működésre való tekintettel a gazdálkodás színtereiről, a gazdasági épületekről, ezek hagyományos, az élet által szépen kialakított jellegéről, külleméről és belbecséről is értekezünk rövid, rajzos formában.

AZ UDVAR

Az udvar volt a paraszti munka legfontosabb színtere. Ez volt tehát a központi tere a teleknek, innen nyílt az istálló, a csűr, a kamra és a ház is.

AZ ISTÁLLÓ (STALL)

Az istálló mindig a ház végében, azzal egy fedél alatt volt. A környező falvak közül Rátkának különösen jellegzetes istállója volt, ugyanis annak belső felosztása is mindenhol egy sémát követett.

Szokás volt, hogy a melléképületet is keresztrel díszítették, így ajánlottak fel, bízták az Ég oltalmára.

Károlyfalván volt legjellemzőbb az eresz alá épített, kívülről

deszkázott külső szénatartó, amelybe a szálas takarmányt szórták közvetlenül a padlásról. Talán ez is schwarzwaldi örökség, ott használtak ki hasonlóan okosan a meredek hegyoldal adottságait. AZ ÓL (a legendás Sweineknoben, amiben minden rátkai játszott gyermekként)

Fából készült, hatalmas gerendatalpakra, zsílipelt fallal, gerendavázas kivitelben. Két-három fiókos volt, kifutója azonban nincs, a disznók megjártatásáról a falu közös kondása gondoskodott minden nap. Felső része a baromfiaknak adott otthont. Elhelyezkedése az istálló körül, a mögött vagy vele szemben volt, de mivel könnyen áthelyezhető, elhelyezése az igényeknek megfelelően változott. A baromfiól önállóan is megjelenhetett, ilyenkor rendszerint a szénatartó mellé, az eresz alá építették, mellé támasztott létrával a baromfiak akadálymentes közlekedésére.

CSŰR

A rátkaiak gabonatermesztéssel, szőlőműveléssel és dohánytermesztéssel foglalkoztak. Ennek megfelelően a legfontosabb gazdasági építmény a csűr és a pince volt. A csűr, ahogy már szó volt róla, a telek végében helyezkedett el, az udvart hátulról határolta. Itt folyt a cséplés, de főképp a szálas takarmány tárolására használták. Anyagát tekintve Rátkán főképpen kőből építették, máshol esetleg paticsfallal készítették. Cseréppel (esetleg zsúppal) fedték.

Belső terük három részre tagolódt. A középső rész, ahol a cséplést végezték, a szerű (Dresplatz). A csűr folyosó keresztirányú, a kert felé rendszerint zárt, de gyakori a teljesen nyitott is. A folyosótól jobbra és balra rakodók (Lagerungsraume), melyeket a csűr folyosótól 1 méter magasságban gerenda választott el. A rakodókban csűrfiókokban tárolták a szálas takarmányt.

Ha nem is mezőgazdasági céllal, de a hagyományos formát modern tartalommal feltöltve ajánljuk a házhoz épített esetleges műhelyek, raktárak, kerti tárolók ezzel, az igazán Rátkára jellemző formavilággal való megformálását.

Pince

Itt, Tokaj-Hegyalján semmiképpen sem hiányozhat a gazdasági épületek közül a pince. 1867-es feljegyzésekből kiolvasható, hogy hajdanán szinte minden háznál volt pince. A környéken Rátka mindig is híres volt szőlőjéről. A pincelejáratok ún. bakchátas formával épültek, a bejáratot boltív feletti kő háromszögbe (ez a pince „homloka”) gyakran faragtak keresztet.

A tervezetés:

A **körösség érdekeit az arculat védelmében és alakításában a települési főépítész képviseli.**

A meglévő vagy megvásárolt, megörökölt ingatlanunkkal lehetőleg már a programalkotással egy időben forduljunk a települési főépítészhöz, mivel az arculati kérdéskör – mint a kézikönyvből is látszik – meglehetősen összetett, illetve az általános ajánlásokat egyes kivételes, különleges adottságok felülírhatják. Ezen az első beszélgetésen – az eddigi arculati jellemzőkön túl – a következő, akár az alpprogramot is befolyásoló fontos általánosságokról is beszélgetni érdemes:

Egy család számára legtöbb esetben életük legnagyobb beruházása családi otthonuk megépítése, sokszor nem csak az építkezők, hanem még a családtagok támogatása és munkája is benne van a felépült otthonban. Más szempontból, de hasonlóan fontos egy gazdasági céllal létrehozandó épület arculati illeszkedése is, az erőforrások hatékony felhasználásán túl a vállalkozás alapértékeit, üzenetét hordozó épület mint épített cégér is szolgál.

Az épített és természeti értékeink, örökségének bemutatásával ez az útmutató abban kíván segíteni, hogy a felépítendő házak minél jobban beilleszkedjenek ebbe a környezetbe. Mindannyiunk közös felelőssége ez, hisz az általunk most felépített épületek, utcák, lakónegyedek, gyermekeink számára is otthonul, környezetül fognak szolgálni. Építsünk hát úgy, ahogy azon elődeink tették, akiknek a munkájára ma is példaként tekinthetünk!

Házunk felépítése előtt még számos fontos lépés vár ránk! Első lépésben a tervezési programot kell összeállítanunk. Gondoljunk végig a szükségleteinket, reálisan mérjük fel anyagi lehetőségeinket is! Tájékozódjunk a kiválasztott telek beépítési lehetőségeiről, gondoljunk végig, hogy megfelel-e a tervezési programunknak, elvárásainknak, hisz más előírások és elvárások vannak a nagy hagyományú központi területeken, mint a telekosztással létrejött településrészekben. Kérjük a főépítész segítségét ebben is. Járjunk utána a telek adottságainak, a területre tervezett fejlesztési kilátásoknak, a telek közművesítettségének. Már ebben a szakaszban érdemes az építésznünk segítségét kérni, hogy segítségünkre legyen a fenti kérdések tisztázásában és ne csak a vásárlás után derüljön ki, hogy a kiválasztott telek nem felel meg. Az építész tervezőt érdemes minél hamarabb kiválasztani. Tájékozódjunk a

környéken, interneten, folyóiratokban. Minden esetben nézzük meg a tervező referenciáját, beszélgesünk korábbi építettségével. Az engedélyezéshez vagy a bejelentéshez előírt minimális tervdokumentáció mellett a részletes kiviteli terv a garancia arra, hogy a tervezett költségvetésből az elképzeléseinknek megfelelő épület felépülhessen és építészetiileg magas színvonalú épület szülessen, a kivitelezés ellenőrizhető legyen.

Ízlés, a ház külleme:

Ma természetesen mindenki saját ízlésének megfelelő házat terveztet a megvalósíthatóság és az általános megkövetések keretein belül. Házunk belülről valóban csak a saját otthonunk, saját világunkat tükrözheti, de ahogy az embernek, úgy a háznak sem csak belső képe van, hanem külső, a közösség számára muratott képe is. Nincs nagyobb átok egy település képe számára, mint az öncélú ízlésfitogtatás, de nincs nagyobb áldás, mint az egységes összhathatás, és mégis minden házban egyedi módon és eszközökkel megjelenő településkarakter.

Hajdanán a házak egységességét az azonos elérhető építőanyagok, bevett esztétikus és a természeti követelményekből adódó arányok, és a mindenkiben belül élő, kéztől kézre, szemről szemre hagyományozott, kis és nagy léptékben egyaránt megjelenő népművészet, azaz a falu saját ízlése, esztétikája, karaktere garantálták. Mára sok minden megváltozott, az építészeti formavilág és anyagok választéka kiszélesedett, ma már inkább a szétzilálódás, gyökértelenedés, hagyományoktól, tájtól, természettől és egymástól való elidegenedés veszélye fenyegethet. Ilyen időkből fontos és nagy segítséget is ad a zsinórmérték keresése, felismerése, és betartása.

Tájékozás:

Az egyik legfontosabb szempont egy telek fekvését, a ház formáját illetően az égrájak iránya. Délről süt a nap, az északi irány mindig a sötétség hona, kelet felé a napfelkeltét, nyugat felé pedig a napnyugta gyönyörű látványát engedhetjük be házunkba és közvetlen környezetébe. Az égtájak mind látvány, mind szélirány, mind pedig energiamegtakarítás, fény- és hőnyereség szempontjából általában a legfontosabb tényezők.

Külfutások – rálátások:

Különösen fontos és figyelembe veendő, hogy a Mádon – völgyfalu

4

Első lépések

Az építészeti útmutató első sorban az építkezést, felújítást-átalakítást tervezőknek, tervezetőknek szól. Ennek megfelelően az alapoktól, azaz az első lépésektől indul.

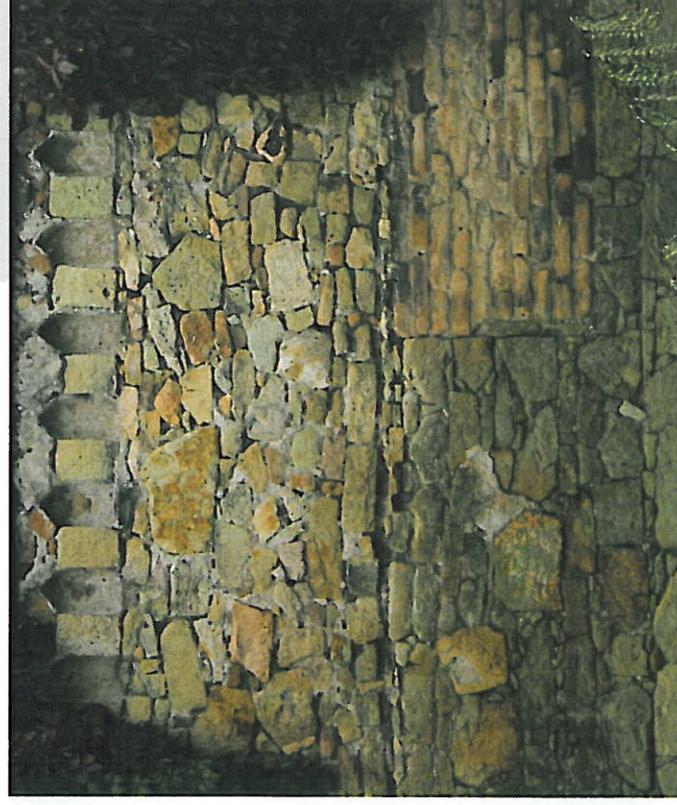
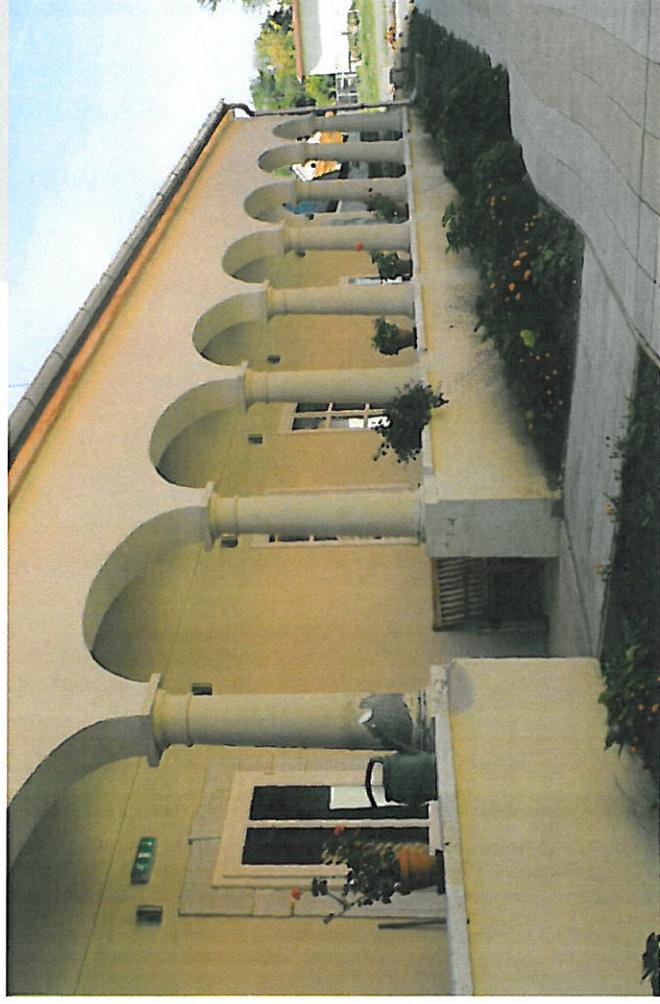
A tervezetés

lévén – kifejezetten jellemzik a völgy hegy lábairól való kölcsönös átlátások. Ezért egy épület (különösen egy fenti telken elhelyezkedő épület) megtervezésekor arra is figyelemmel kell lenni, hogy a település többi pontjáról milyen képet, és így milyen példát mutat. A völgy legfelsőbb részein elterülő telkeire alapvetően kisebb hétévű préházakon kívül soha más nem építettek. Ezekben a telkeken a nem ehhez mért körültekintéssel, tudással és igényességgel épített házak olyan feltűnőek a szemnek, mint sebnak a só. Ennek a felelősségnek teljes tudatában és a kihívásnak kiemelt hatékonysággal megfelelve kell az ezeken a házhelyeken építendő és felújítandó épületeket megtervezni.

Fenntarthatóság, energiatudatosság:

Korunk egy nagy kihívása mindannak a kárnak a mérséklése, és a további károkozások csökkentése, amelyeket az emberiség legjelentősebb mértékben az utóbbi évszázadokban követett el, a teremtet világgal szembeni tisztelenségének folyamánaként. Ezért ahogy az élet oly sok területén, az építészet területén is figyelemmel kell lenni a környezetvédelem szempontjaira is.

Olyan térszerkezési rendszerekkel dolgozzunk, amelyek

elősegítik a természetes szellőzést, természetes hűtés-fűtést. A magyar parasztházak világában a tornác erre kifejezetten alkalmas formai elem.

A gépészet túlburjánzó beépítése helyett egyes, alkalmas tervezéssel, valamint a fűtésrendszer, tüzelőanyag tudatos megválasztásával mérsékelhetjük a ház károsanyag-kibocsátását. Előnyben részesítjük a fatüzelésű fűtőberendezéseket, akár a legősibbeiktől (kályha, kemence) a modernebb darabokig (fatüzelésű kazánok).

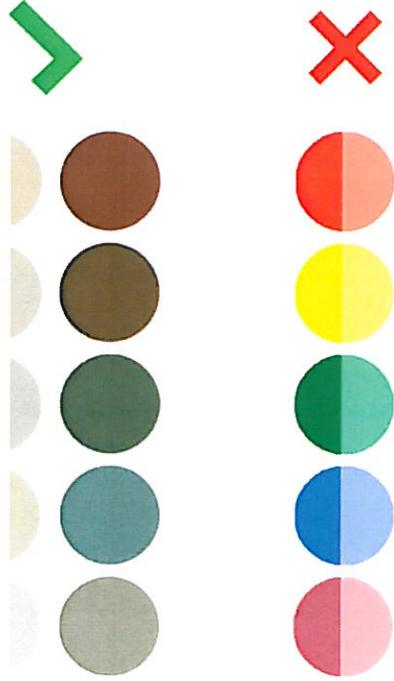
Az ablakok elhelyezésekor gondoljunk a természetes szellőztetés hatékonyságára a mesterséges szellőzés helyett.

Természetes anyagú hőszigetelés, komposztálás, hulladékfelhasználás érdekében tájékozódjunk az alternatív megoldásokról (természetes anyagú hőszigetelések, napcsapda, napterek beépítése, szűrkevíz-hasznosítás, napkollektorok akár házilág ... stb.)

Az idő vasfoga:

A tervezés, formálás során gondoljunk az amortizációra, valamint az esetleges későbbi változtatás, bővítés vagy éppen a visszahúzó-dás lehetőségére.

Ami pillanatnyilag elnyeri a tetszésünket, ha nem a településképe illő, illetve ha nem természetes módon öregedő anyagból készült, nem biztos, hogy évek sőt évtizedek múltával is ugyanolyan szemmel néznénk rá, mint ma. Ezért a tervezettség során gondoljunk át, bizonyára a legszebben öregedő, minden időhöz és élethehez a lehető legjobban idomuló építészeti eszközöket

választottuk.

Általánosan jó, ha teljes életartamra tervezzük, a későbbi üzemeltetésre és a beépített anyagokra, szerkezetekre, rendszerekre egyaránt figyelünk.

Az ábrákon megjelenő épületrajzok célja az alapelvek közérthető bemutatása, önmagukban nem kívánnak a házak stílusára, részleteire meghatározást, előírást megfogalmazni, ezek az előírások az arculati felosztás általános és speciális részeinek szöveges leírásában találhatóak, illetve a jó példákat bemutató képanyaggal vannak illusztrálva.

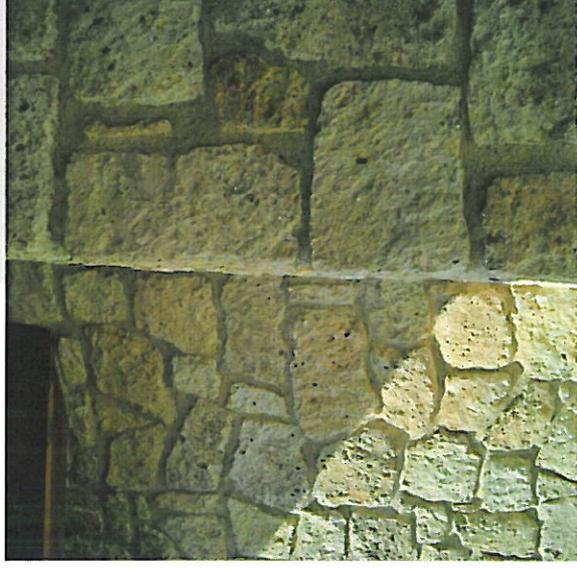
Színek:

A színek kiválasztásakor mind a környezethez, mind a saját épületünkhöz való harmonikus idomulás fontos. Aki festett már falat, megfigyelhetre, hogy ami a kezünkben lévő mintán szépségnek tűnik, a nagy felület miatt a házfalon rendszerint túl harsánnyá válik. Ezért javasoljuk általánosságban az alábbi színmin-tában a kevésbé élénk, halványabb, világosabb színeket, melyek természetes hatást nyújtanak. (Lásd a palettát alább.)

A szín kifejezetten befolyásolja az épület megjelenését, ezért mindenképpen éppen annyira közös ügynek tekintsük, ahogy a házunk utca felé mutatott arcát, küllemét.

Ilyen gyenge színekkel, vagy akár fehérrel érhetjük el azt a szép eredményt, amely színárnyalat szívünk voltaképpeni vágya. Lábazat festésére is a természetes hatású, de kicsit sötétebb árnyalatú „földszíneket” ajánljuk. (Első palettasor sötétebb árnyalatú része). Nyílászárók festésére is a természetes színek sötétebb változatait, vagy akár a fehérét is ajánljuk. A nyílászárók, ablakok, ajtók, kapuk és ablakablák színezésekor használhatunk sötétebb színeket, de a színek telítettségével ekkor is csínján kell bánnunk ugyanazon okokból kifolyólag. (Lásd második palettasor.)

A faltestek, tagozatok, lábazatok és ajtók-ablakok színét egymással is vessük össze, egymáshoz is passzítsuk. Ennek kialakításában segítenek a jó példáknál felosorolt, valódi épületeket mutató színsorok.

Építészeti útmutató, általános

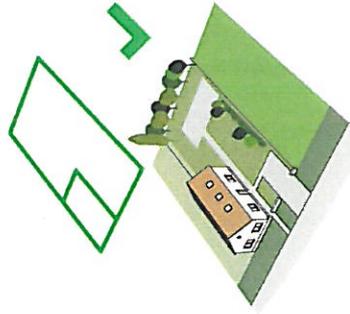
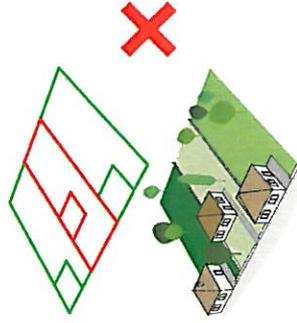
Az építészeti útmutató jellemzően a meglévő településszövetbe való új építést, vagy egészen nagymértékű átalakítást jelent, ebben az esetben az arculati értékek létrehozhatóságának alapfeltételének biztosítása a cél. Az településen jellemző, meglévő épületek hasznosítását illetően az ajánlás az egyszerű ábrákkal szinte rajzolatlanul érthetővé teszi. Erre az esetre az arculati felosztás általános bemutatás és ajánlás része a mérvadó. A megőrzendő értékek felismerésében a főépítés, illetve a kiválasztott építész segítségét érdemes mielőbb, a programalkotás idején igényben venni.

Általános beépítési irányelvek

Beépítés:

Általában az utcán kialakult ortogonális rendszerhez jó igazodni. Az ettől eltérő vonalak nem tiltottak, de mindenképpen erős megfontolás, illetve főépítési egyeztetés előznie meg. A telek egyik irányát tekintve a telepítéssel javasolt igazodni az utcái homlokzatához az utcán kialakult rendszerhez.

A telepítést befolyásolja a bejárat elhelyezése, a szél- és napjárás, a telek adottságai (kilátások, szomszéd épületek elhelyezkedése), a gépkocsi elhelyezés lehetséges módjai. Ezekre az egyes területek esetén külön ki fogunk térni, amennyiben ez az adott településre kifejezetten érinti. Általános elvként megfontolandó továbbá a benapozás kérdése. A benapozást vegyük figyelembe a tervezés során (mikor és hova szeretnénk a nap melegét és fényét bevezetni). Sajnos a közelmúltban az épületgépészet mindenhatóságába vetett hit elfelejtetni látszik sok évtizednyi-évszázadnyi eredményt. A nap melegsége télen ezerféle módszerrel ráségíthető a fűtésre (naptér,

Trombe-fal, napcsapda, déli ablakok), nyáron azonban gondoskodnunk kell a túlmelegedés elkerüléséről is. A jellegzetes magyar »parasztház« zsenialitása többek között ebben rejlett: a rendszerint déli tájolású tornác ugyanis a nyári, magas napsugarakat leárnyékolta, a téli, alacsony járású nap melegét azonban beengedte. Az árnyékoláshoz is ajánlott az élő megoldások használata. Egy lombhullató fa télen átengedi a sugarakat, míg nyáron lefogja, a ház mikroklímája számára temperáló hatása jelentős.

Beépítési módok

Oldalhatáron álló beépítés

Oldalhatáron álló telepítés Mádon (és a legtöbb magyar településen) a leggyakoribb az összes közül (a fent említett legáltalánosabb tornácok parasztház elhelyezkedése okán). Itt különös figyelemmel kell lenni arra, hogy a szomszéd telek felé eső falon ablak korlátozottan nyitható. Ugyancsak ajánlott a telepítéssel igazodni az utcái homlokzattal az utcán kialakult rendszerhez.

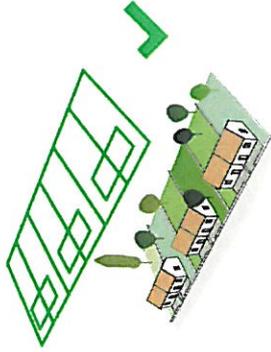
Szabadonálló

Szabadon álló beépítés esetén is be kell tartani bizonyos szabályokat az elő-, oldal- és hátsó kertre illetően. Ebben az esetben minden irányba nyitható nyílás (a megkövetelt határtól való távolság betartása fejében), de a nagy szabadság felelősséget is von maga után. Körültekintően kell figyelembe venni az égrájak, széljárás, kilátások, megközelítések, benapozások szempontjait, illetve ekkor is fontos a meglévő rendszerbe való illeszkedés, a meglévő közös pontokhoz való igazodás.

Ikrés beépítés

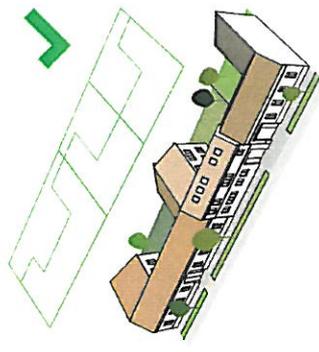
Ikrés beépítés esetén nagy felelőssége mindkét félnek a közösként

meghatározott pontokhoz való igazodás, az egymáshoz való szerves, de testvériesen az egyéniséget kibontakozni hagyó idomulás. Az egészséges szomszédai kapcsolat érdekében kiemelt figyelmet kell fordítani a két telek, két ház elkülönüléseire, saját tereinek tiszteltben tartására.

Zárt sorú beépítés

A beépítési mód Mádon a történetileg kialakult központi területeken, városias jellegű kertül szóba. Ebben az esetben a szomszéd épülethez tűzfalal kell csatlakoznunk. A mádi főutca képét, hangulatát meghatározzák a nagy kőkapuk, amelyek a zárt sorú beépítés ellenére a szűk utcáról befutó hat tekintetünk az udvaron keresztül a meredeken felfelé hengeredő udvarba. E beépítés esetén erre a különleges helyzetre kell tekintettel lenni.

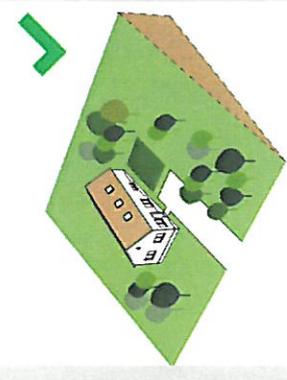
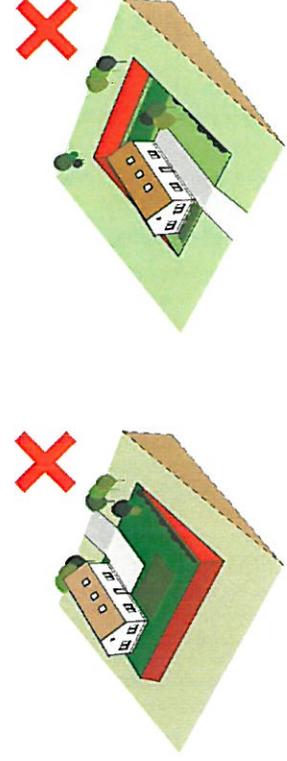

Ház a telken

A község földrajzi viszonyait tekintve ritkább a hozzávetőlegesen vízszintes, mint az erős emelkedésű terepviszonyokkal rendelkező telkek. Általános irányelv, hogy próbáljunk idomulni a helyi föld – istenadta – viszonyaihoz. Mád e tulajdonsága hozzájárul festői szépségéhez, így számos építészeti eszközzel – például a domborzatot követő fokozatos lelépcsőzéssel, vagy a ház egy részének a földre építésével – hatékonyan és leleményesen, izgalmas tereket létrehozva lehet kezelni

A családi házak terepre illesztésénél törekedni kell a lehető legkevesebb föld megmozgatására. Nem elfogadható az épület földbevájtása, az így kialakuló mélyedésben az esővíz összegyűlik, a kert rosszul használható. Nem elfogadható továbbá az épület teljes kiemelése sem, így a ház egy feltűnő platóra kerül, indokolatlanul

kiemelkedik szomszédai közül. Jó megoldás a terepalakításnál a családi ház részleges bevágása. Az így kitermelt földdel feltölthető egyenesre a telek, kevés földet kell megmozgatni. Kíváló megoldás továbbá, ha az épület eleve terepre illeszve épül,

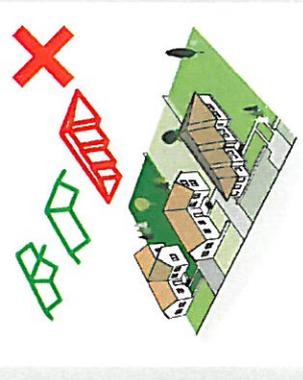

így kapcsolata a környezetével jó, a földmunka minimális.

Általános irányelvek – a ház:

Tetőforma:

Kerüljük a megszokottnál (kb. 32°) alacsonyabb hajlású, sajnos az utóbbi időben divatosá vált mediterrán tetőket. A magasabb hajlású tetőket az éghajlat is megköveteli, hiszen minél hegyvidékebb jellegű az adott terület, annál jobban számíthatunk esőzésekre, így a legjobb, ha minél hamarabb és hatékonyabban lezúdul a ház tetjéről, mielőtt beázna. Ennek megfelelően alakultak ki a magyar tájakon a tetőhajlásszögek. A lapostető alapvetően tájidegen.

Alaprajz:

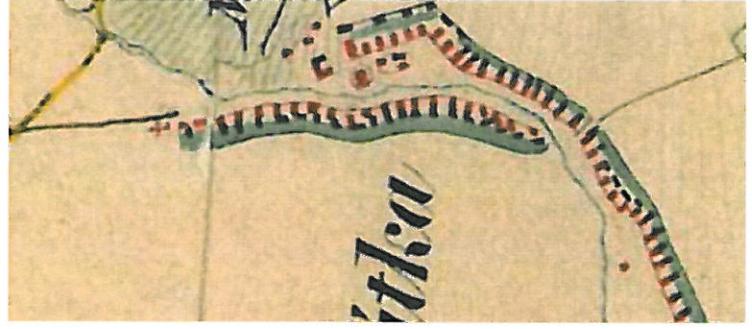
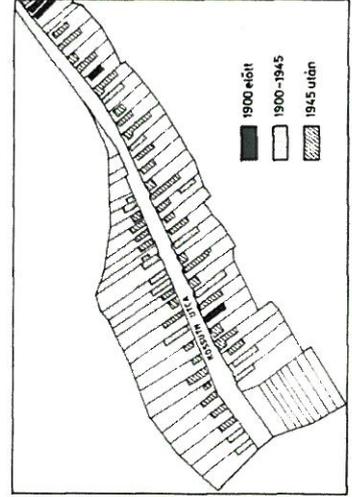
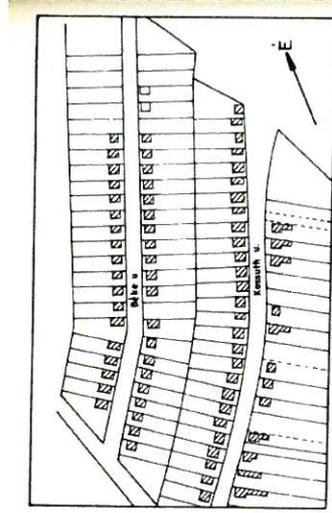
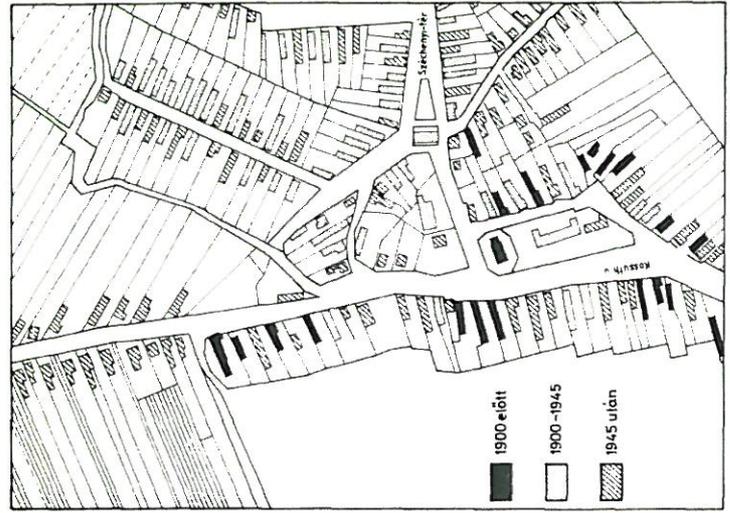
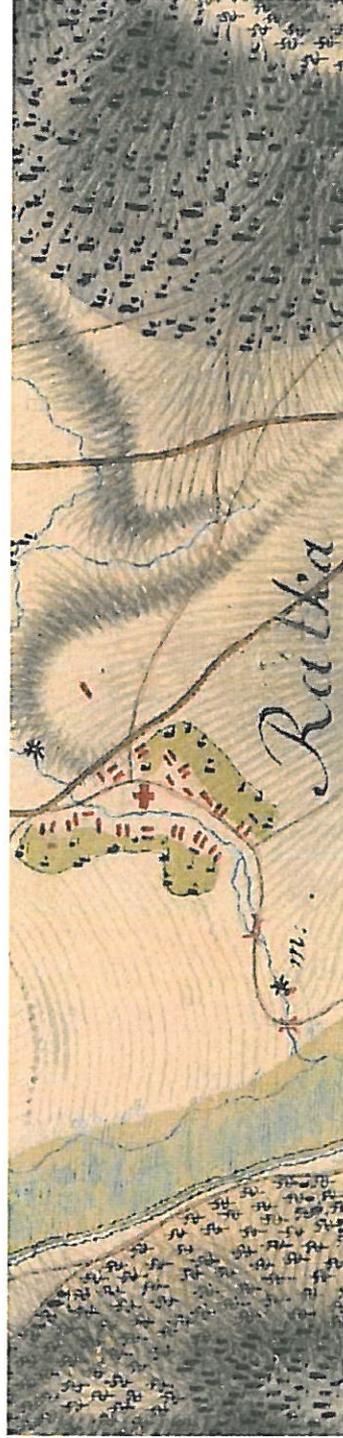
Mivel a ház a benne élőknek elsősorban otthon, ezért az alaprajz megformálása befolyásolni fogja a család későbbi életét. Az intim tereknek, ahová az ember elvonulhat a maga csendességébe, és a közösségi, családi együttléteknél helyet adó tereknek mind helyet kell hogy adjon az épület.

Még egy fontos szempont: bármennyire is divatos szó a nappali, magyar ember és vendégei a kulturális szokásoknak megfelelően általában (természetesen létezik ellenpélda is) az idejének nagy részét a konyhában tölti, ezt a tervezés során jó irányadónak tekinteni. (Ajánlott a nappali funkciót betöltő étkezős konyha, vagy az étkezővel, konyhával egybenyitott, egybenyitható „nappali” helyiség tervezése.)

Szokás a történeti településszerkezeteket nőtt jellegűnek nevezni, ez az elnevezés azonban finomításra szorul. Szemléletünk szerint az ilyen település is tervezett, azonban a tervezésre több száz év állt rendelkezésre, és részt vett benne a település minden lakója, jobbra a közösség véleményéhez igazított építési tevékenységével: mondhatni a benne élők kapcsolatrendszerének városépítészeti tükrékként, amin -ahogy már írjuk - a letelepülés sorrendjétől, a

gazdasági, kulturális, kereskedelmi kapcsolatokon át, területi és helyi munkamegosztást és a hatalomhoz való viszonyon keresztül egészen a családok életéig sok mindent értünk. Ez tükröződik a terület kiválasztásán, a domborzathoz-vízrajzhoz való alkalmazkodáson, a termőhelyek kialakításán, de a szakrális terek-helyek kiválasztásán is.

S

Területek lehatárolása

Településképi szempontból meghatározó, eltérő karakterű területek lehatárolása, a településkép, arculati jellemzők és településkarakter bemutatásával

A kataszteri térkép a település XX. század eleji, de már az ezerhétszáz évek végén meglévő szerkezetét mutatja.

A nőtt jellegű település is tervezett, azonban a tervezésre több száz év állt rendelkezésre, és részt vett benne a település minden lakója.

A területi lehatárolásnak – az általános bevezetésnek megfelelően –, a történeti telekosztással és az újkori terjeszkedés telekosztással kialakult rendszere képezi az alapját. Rátka esetében az eltérés persze nem annyira éles, mivel az első két betelepítés is (a korábbi elpusztult település helyén) szintén tervezetten, telekosztással jött létre. Azonban ez az első, a XVIII. század végén létrehozott településszerkezet – amit a korabeli katonai felmérések is beazonosíthatóan mutatnak –, a XX. század elejei kataszteri térképek tanulsága szerint szinte változatlanul, a struktúráján belül sűrűsödve maradt fenn.

Az arculati-történeti jellemzők szerint a területi lehatárolás:

1. Történeti telekosztás területe
- 1.1 Első betelepítés
- 1.2 Második betelepítés
2. Újkori terjeszkedés
- 2.1 Szervesen rovábnőtt területek
- 2.2 Telekosztással létrehozott településrészek

A felosztáson belül természetesen keverednek a különböző épülettípusok, így érdemes ezeket is sorra venni, mert néha a területi felosztásnál fontosabbnak és pontosabbnak látszik, ha inkább az építés idejével összefüggően, de területtől független háztípusokat vesszünk számba. Ezeknek felújítása esetén az átalakítás szempontjait szögezhetjük le. Illetve új ház építése esetén a környező utcaképből és – szélesebb környezetben – a jellemző rátkai faluképből illő helyet foglaljon el.

- a.) Hosszúház-típus
- b.) Hosszúház utcai szobával kockaház jellegűvé bővítve
- c.) Újabb építésű sátorteretős kockaházak
- d.) Még újabb, emeletes, jellemzően nyeregtetős lakóházak

- a.) Hosszúház-típus

A legrégebbi épülettípus, a történeti telekosztások jellemzője. A rátkai hosszúház típus esetén „A rátkai ház” c. fejezettrészben foglaltak szerint ajánlott a továbbhaladás, felújítás, illetve az üres telekre való építés esetén – amennyiben ezt a funkció vagy egyéb ellenvetés nem írja felül – alapvetően ezt a formát, elrendezést

Területek felosztásának ismertetése, ajánlásokkal

tartjuk követendőnek. Ez a kikötés, elrendezés (hosszúház, velem szemben nyárikonyhával, mögötte csúrszerű nagy tömeggel) az elrendezések és a további formálásnak, egyéni ízléshez való igazításnak igen gazdag lehetőséget biztosít. Ajánlásként az értékek felkutatását és védelmét javasoljuk, az általános, szerkezetekről szóló ismertetésben foglaltak szerint.

b.) Hosszúház utcai szobával bővítve

Szintén a történeti telekosztások jellemzője, azonban jellegét a bővítés miatt részben elveszítette. Az arányrendszere, illetve a

településen belüli elhelyezkedése mutatja az eredetét, illetve okot adhat a beavatkozás esetén további kutatásra. Az '50-es, '60-as években gyakori volt, hogy a parasztházak egy utcai szobával bővítették, így szélesebb utcai homlokzat alakult ki, amelynek ablakait is más arányok jellemzik. Ajánlásként az itt is az esetleg fennmaradt szerkezetek-értékek felkutatását és védelmét javasoljuk, az általános, szerkezetekről szóló ismertetésben foglaltak szerint.

Mindkét típusnál – azaz a történeti telekosztás szinte teljes területén –, a kataszteri térképek tanulsága szerint általános volt az udvar és a kert határára épített nagyméretű, gyakran a teljes telek szélességét elfoglaló, egymással is összeépített csűr. Ez a kialakítás a népcsoportra jellemző zárt településképet mutatta, a messziről közeledő utas sem a most általános, gyakran rendezetlen kertvégeket, hanem majdnem egy összefüggő, városias léptékű térfalat láthatott. Mára csak egy ilyen keresztcsűr maradt fenn, azonban a melléképületek ilyen módon való kialakítása most is szerencsés, vagyis településképi szempontból előnyös volna. A kézikönyvet készítőik miután építésszervezési szempontból körüljárták a témát,

és akadályt nem látják az igény esetén újbóli felépítésüknek, javasolják a konszenzusos álláspont kialakítását a lakók között.

c.) Újabb építési sátorteretős kockaházak

A típus több utcában is összefüggő utcaképet alkot, egyértelműen a terjeszkedő település új részeibe bevont területek jellemzője. Az általuk létrehozott arculat az egész országban elterjedt, a tájegységre jellemző jegyeket nem igazán mutat. Ajánlasként az általános, szerkezetekről szóló ismeretében foglaltakat tudjuk javasolni, színében, anyaghasználatban mindenképp.

d.) Még újabb, emeletes, jellemzően nyeregteretős lakóházak

A típus mindegyik arcuati övezetben előfordul, a legkevésbé

illeszkedik a település arculatába. Megfelelő színű alkalmazásával, jó anyagválasztással lehet a különbséget tompítani, azonban igazi lehetőséget egy jól megtervezett átalakítás biztosíthat.

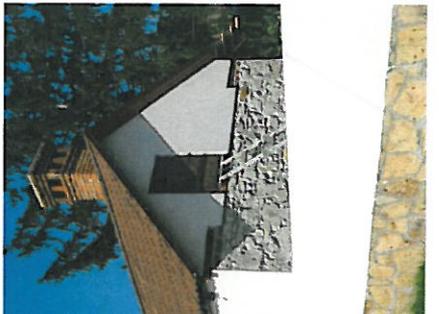
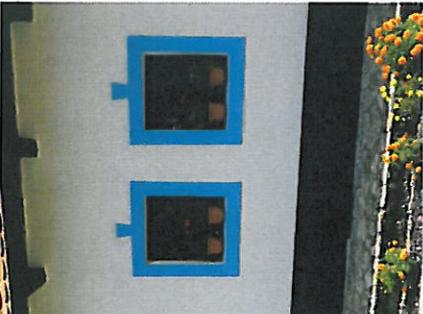
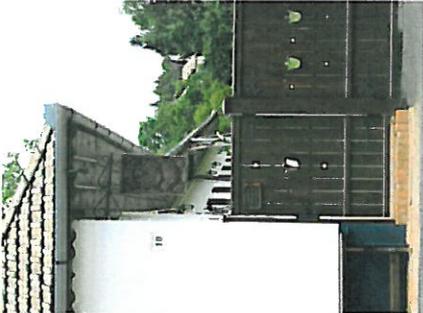
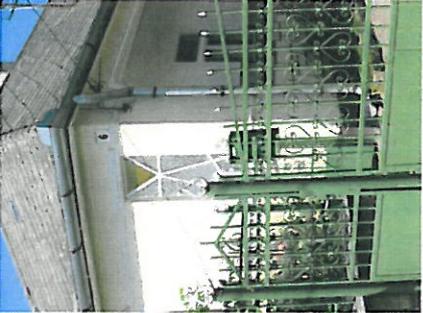
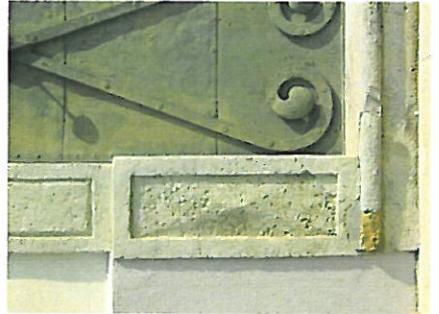
Új építés esetén minden területi egységben az ott lévő épületekhez való igazodást, a meglévő értékek őrzését, illetve az új, arcuati értékek létrehozását javasoljuk. Az egységes utcaképek önmagukban is értékek, akármilyen típusú épületek alkotják. Nagyobb épületek építésének igénye esetén, amennyiben megfelelő tér áll rendelkezésre, érdemes lehet megpróbálkozni történeti hegylajai alaptípusoknak megfelelő szerkezeti rendszerű épületek megépítésével. Minden esetben javasoljuk a települési főépítész, vagy a világorökségi tervtanács településért felelős tagjának megkeresését, a véleményének kikérdezését!

6

Jó példák

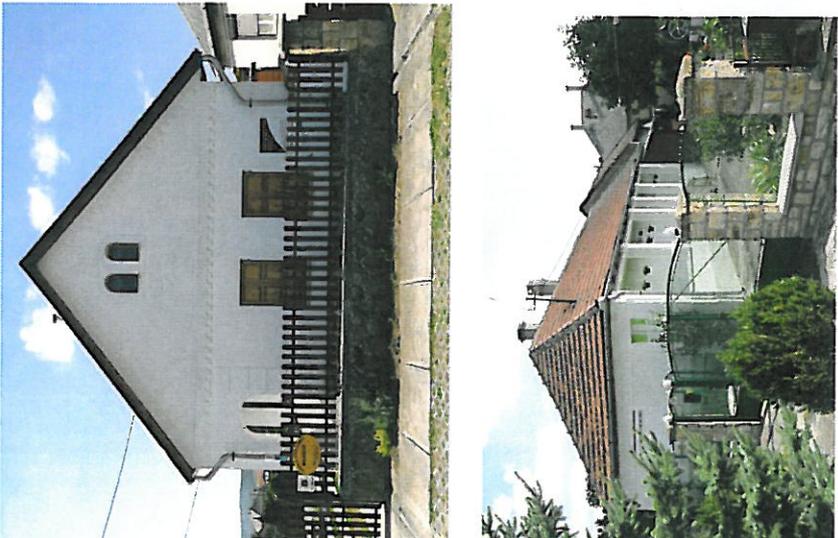
Színek

Jó példák

rátkai példák
hagyományos sorolt tetőformák
vakolathímes oromzatok

szépen karbantartott, felújított hagyományos
házformák

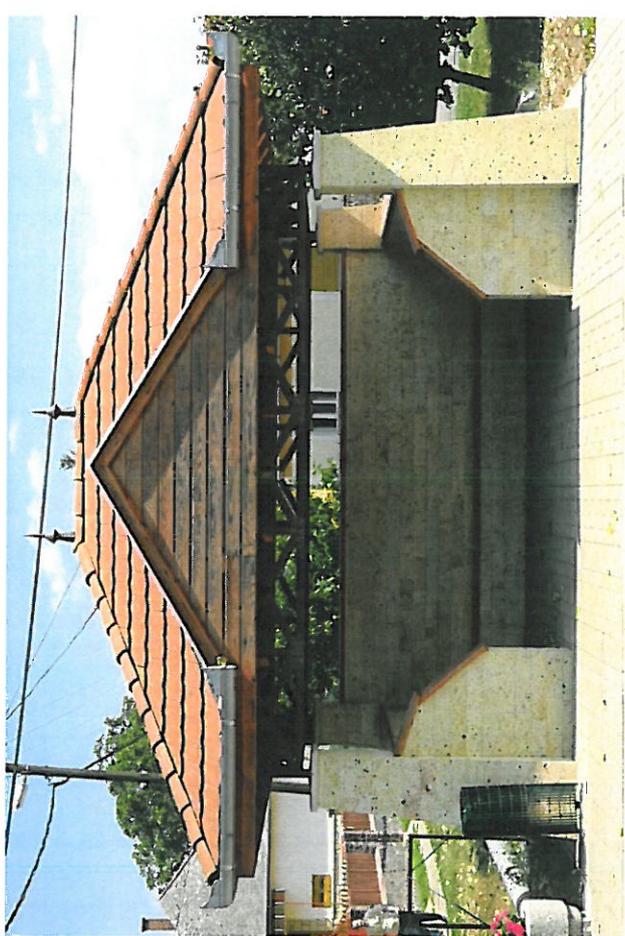
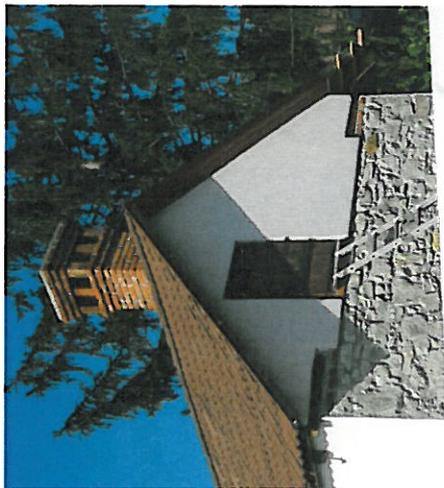
hagyományos ereszeskászát
tornácoszlop nélküli ereszkilógás
kőpilléres tornác
szépen felújított tornácok

természetes kő falazatok

felújított kút

igényes buszmegálló

Egyéb ajánlások

Jó példák bemutatása: sajátos építményfajták, reklámhordozók, egyéb műszaki berendezések szabályozása

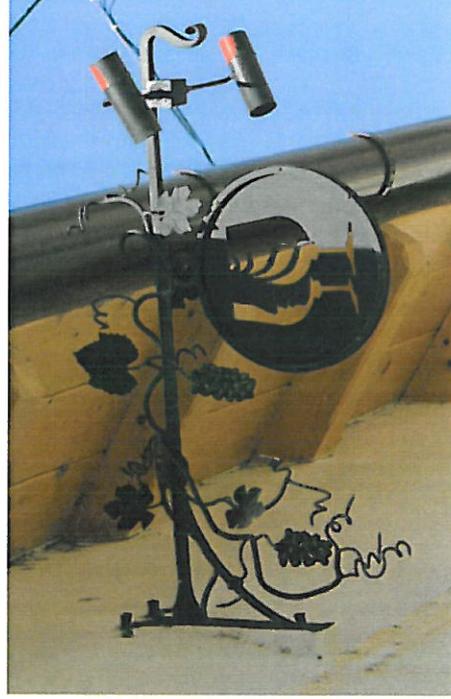
Reklámhordozók, cégérek:

Tokaj-Hegyalja történelméhez, mai, múltban gyökerező jellegének egységes megőrzéséhez és folytatásához néhány vonatkoztatási pontot adunk meg, amelyre ajánlott figyelni a homlokzati reklámok, feliratok megtervezésekor:

- cégét anyaga, művessége
- felírat jellege, művessége
- kapuzat mint a kiemelés lehetősége (lásd példaépületnél)
- odafigyelés a színekre (lásd jó példák színpalettáit)
- alkalmazható anyagok – az természetes, őszinte anyagokat részesítjük előnyben (tehát kő – faragvány –, fa vagy feketére mázolt fém)

Napelemek elhelyezése:

Napelemek, napkollektorok, egyéb műszaki berendezések elhelyezésénél irányelv, hogy az utca felől a lehető legkevesebb legyenek láthatók. Semmiképpen ne helyezzük az utcai tetősíkra. Ha mégis olyan tetőfelületre tudjuk csak elhelyezni, amely valamely környező utcából vagy közintézményből látszik, lehetőleg az alárendelt, kevésbé látványos tetőfelületeket használjuk, és kezeljük őket tudatosan, építészeti elemként, összerendezve, egységes kinézetet mutatva találjuk meg helyüket.

Közterek

közterületek, parkok, teresedések irányadó építészeti kezelése

A közterületeken – kivéve a rendezvényekre szolgáló Fő teret, a karbantartott zöldterületek, terebélyes, idős fák mindig hozzáadott értéket jelentenek. Egy közterület funkciója sokféle lehet, és ennek megfelelően kell kialakítani azt.

- Ha felvonulásokra, rendezvényekre szolgál:
- Ajánlott burkolattal fedni, megérkezés irányait és a tér formáját figyelembe véve jelölni ki a színpad, előadó helyét. Ezt akár épített, akár ideiglenes felszerelhető színpaddal meg lehet oldani. Gondolni kell a nézők elhelyezkedésére akár ülő-, akár állóhelyek esetén.
- Ha közlekedési csomópont:
- A gyalogos, kerékpáros, lovas és személy vagy mezőgazdasági gépjárműves közlekedést egyaránt, és elhelyezkedéstől függően súlyozva, kell átgondolni.
- Ha pihenésre szolgál:
- Kiemelten fontos a zöldterületek rendezése, megfelelő növények kiválasztása, beültetése. Egy-egy központi elem (szökőkút, kör alakú igényesen beültetett virággyás vagy szobor) elhelyezése irányokat, gravitációs pontokat adhat a térnek, amely köré rendeződhetnek a pihenésre szolgáló padok. Manapság nagyon divatosá váltak a támla nélküli padok, de ezek a pihenést csak akkor szolgálják, ha az ember egy közeli barátjával vállt vállnak vetve használják – és akkor sem feltétlen a legalkalmasabb megoldás. Ezért ajánljuk ezek kerülését.
- Kurak: sok Tokaj-Hegyaljai faluban szokás volt az utcai, közterületi kurak használata. Ezek még ma is létező kurak Mádon, amelyek szépségükkel, múltidéző romantikájukkal segítségünkre lehetnek egy közterületen a „helyek” kialakításában.

Közterületek településképi útmutatója

utcák, terek, közparkok, köztertek

Beépítési vázlatok

kilőtítés alatt 2018. júniusig

Impresszum

Benyomások

Rátka község önkormányzata

Cím:

3908 Rátka, Széchenyi tér 1.

Tel: + 36-47/374-001

Fax: + 36-47/374-350

www.ratka.hu

Polgármester: Tirk Sándorné

Főépítész: Fábian Rigó Tamás, Vándorépítész Kft

e-mail címe: foepitesz.ratka@gmail.com

Az Önkormányzat megbízásából a kézikönyvet készítette:

Czegány Sándor okl. építészmérnök

Vándorépítész Kft. a főépítész szakmai felügyeletével

Munkatársak: Boór Bernadett

Fábian Rigó Tamás

Kis-Simon Olivér

Pintér Balázs

Szegedi Antal

Szerkesztette: Boór Bernadett

Szöveg: Boór Bernadett, Fábian Rigó Tamás, Erhardt Gábor

Fotók: Boór Bernadett és a Vándorépítész Kft fent nevezett munkatársai

hegyaljai fotók: Bakos Zoltán (Studio Bakos, Demetervin tulajdona)

Grafika (szemléltető ábrák): lechnerkozpont.hu

Egyéb grafika (térképek): Vándorépítész Kft.

Felhasznált irodalom, weboldalak:

Erhardt Gábor: Tokaj-Hegyalja története

Dr Frisnyák Sándor: Rátka - Egy német falu Tokaj-Hegyalján. Rátka, 1991.

Kavacsánszki Gyula: Rátka, Hercegkút és Károlyfalva népi építésze / A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 24. (1986)/

lechnerkozpont.hu

Rátka, 2017.